

KÜRESEL DİYALOG

6.1

1 yılda 16 dilde 4 sayı

İklim Değişikliği Siyasetleri

Herbert Docena

Güney Afrika'nın Şiddet Demokrasisi

Karl von Holdt

Dayanışma Ekonomisi

Paul Singer

Kooperatif Alternatifi

- > Hindistan'ın En Eski İşçi Kooperatifi
- > Mondragon Kooperatifleri
- > Yunanistan Aracı Karşıtı Hareketi
- > Arjantin'in Geri Kazanılmış İşletmeleri
- > Dünyanın Sonu mu, Kapitalizmin Sonu mu?

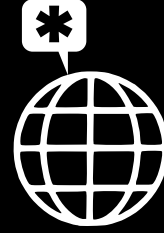
Latin Amerika'da Kapitalist Ekstraksiyon

- > Neo-ekstraktivizme İtiraz Etmek
- > Ekvator'da Ekstraktivizm Buen Vivir'e Karşı
- > Meksika'da Ortak Alanlar Mücadeleleri
- > Arjantin'in Yeni Ekstraktivizmi

Anma

- > Vladimir Yadov, 1929-2015

BÜLÜTEN

International
Sociological
Association

CILT 6 / SAYI 1 / MART 2016
<http://isa-global-dialogue.net>

KD

> Editörden

Çevre ve Şiddet Demokrasisi

Bilim insanları iklim değişikliğini tartışırken bunu, dünyanın atmosferinde tırmanan sıcaklık derecelerinin yıkıcı sonuçlarına dair korkutucu uyarılar eşliğinde yapıyorlar – seller, tayfunlar, eriyen buzullar, ve toplulukların tümünden yokolması. Bilim insanları dikkatlerini iklim değişikliği siyasetine çevirdiklerinde ise, iklim değişikliğini inkar edenlere ve onların güçlü destekçilerine ya da popüler hareketlerin başarısızlığına odaklandılar. Fakat küresel elitler arasındaki mücadeleler sıklıkla göz ardı edildi. Herbert Docena son dört yıldır Küresel Diyalog için yıllık BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı'ndan bildiriyordu. Paris'teki en son toplantıdan (20 Kasım 2015 - 11 Aralık 2015) da yazan Docena, elit reformcuların, konferans salonlarına hükmeden muhafazakar güçleri ılımlı hale getirmeye çalışmaktan vazgeçmesi üzerine değişen ittifaklara dikkat çekiyor. Onun yerine reformcular, potansiyel müttefiklerini sokaklarda toplanan radikaller arasında aradılar. Yine de Paris'ten, göstermelik vaatler dışında, dünyayı kurtarmaya yönelik ciddi ilerlemelere dair çok az işaret geldi.

Bu sayıda Karl von Holdt'la yapılmış bir söyleşi yayımlıyoruz. Von Holdt apartheid karşıtı hareketin emektarlarından ve önde gelen bir sosyologdur. Söyleşide Alf Nilsen'e Güney Afrika'nın "şiddet demokrasisi" ve hizmet sunumu etrafında oluşturduğu kasaba mücadeleleri üzerine yaptığı araştırmaları anlatıyor. Bu söyleşi, başka tür bir şiddet anlatısı takip ediyor. Maristella Svampa ve meslektaşları, Latin Amerika'yı tahrip eden yeni ekstraktivist ekonomiyi anlatıyor. Madencilik ve petroldeki mega-projelerden, Çin'in genişleyen ekonomisinin doymayan iştahının teşvik ettiği, tarım ticaretindeki soya üretimine faaliyetler, kara susamış çok uluslu şirketler tarafından yürütülüyor, ve fonlara aç devletler tarafından cesaretlendiriliyor. Arjantin, Meksika ve Ekvator'dan bildirilenler, bu projelerin, toprağını, suyunu ve havasını korumaya çalışan toplumsal hareketlerin kuvvetli muhalefetiyle nasıl karşılaştıklarını anlatıyorlar.

Bunların yanı sıra, Hindistan, Yunanistan, İspanya ve Arjantin'den kooperatifler üzerine, kooperatiflerin nasıl hayatta kaldıklarını ve ne bedeller ödediklerini anlatan altı makale yayımlıyoruz. Kooperatifler kapitalizme bir alternatif mi, yoksa Leslie Sklair'in ileri sürdüğü gibi, kapitalizme bir tür adaptasyon mu? Şüphesiz, kooperatif hareketin en önemli kuramcılarında ve uygulayıcılarında birisi Brezilya hükümetinin Ulusal Dayanışma Ekonomisi Sektörü, olağanüstü Paul Singer'dır. Küresel Diyalog için yapılan söyleşiden anlaşılacağı gibi, Singer naif bir kahin değildir; onun için kooperatifler yoksullar için yaşamlarını sürdürmelerini sağlayacak araçlardır.

Son olarak, Sovyet sosyolojisinin cesur öncülerinden biri olan, Sovyet düzenin sınırlarını marifetli biçimde zorlayan, geçtiğimiz yıl kaybettiğimiz Vladimir Yadov için yazılmış beş saygı duruşu var. Yadov, Sovyet sonrası sosyoloji üzerine yapılan tartışmalarda da kilit bir isim olmaya devam etti. 1990-94 arasında ISA Başkan yardımcısı olarak hizmet verdi, kariyeri boyunca sıkı bir enternasyonalist oldu. Öğrencileri ve meslektaşları tarafından çok sevilirdi, gidişi derin bir yasa boğdu.

Bu sayıyla birlikte Juan Piovani, Küresel Diyalog'un İspanyolca çevirisinin yönetimini María José Álvarez'den devralıyor. Juan'a hoşgeldin diyor, Majo ve takımına dört yıllık adanmış hizmetleri için teşekkür ediyoruz.

> **Küresel Diyalog 15 dilde yayınlanmaktadır. Küresel Diyalog'un tüm sayılarına Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA)'nin internet sitesinden ulaşılabilir.**
> **Yayımlanması istenen yazılar burawoy@berkeley.edu adresine gönderilmelidir.**

İklim değişikliği müzakerelerinin yakın gözlemcisi **Herbert Docena**, Paris zirvesindeki değişen siyasi küresel ittifakları analiz ediyor.

Akademisyen ve aktivist **Karl von Holdt**, Güney Afrika'da protestonun siyasi dinamiklerine dair bir analiz sunuyor.

Akademisyen, siyasetçi ve kamusal entelektüel **Paul Singer**, Brezilya'daki Dayanışma Ekonomisinin kuramının ve pratiğinin öncü tarihini anlatıyor.

Küresel Diyalog, SAGE Yayınları'nın cömert bağışı ile hazırlanmaktadır.

> Yayın Kurulu

Editör: Michael Burawoy.

Yardımcı Editör: Gay Seidman.

Yönetici Editörler: Lola Busuttil, August Bagâ.

Danışman Editörler:

Margaret Abraham, Markus Schulz, Sari Hanafi, Vineeta Sinha, Benjamin Tejerina, Rosemary Barbaret, Izabela Barlinska, Dilek Cindoğlu, Filomin Gutierrez, John Holmwood, Guillermina Jasso, Kalpana Kannabiran, Marina Kurkchian, Simon Mapadimeng, Abdul-mumin Sa'ad, Ayse Saktanber, Celi Scalon, Sawako Shirahase, Grazyna Skapska, Evangelia Tastsoglou, Chin-Chun Yi, Elena Zdravomyslova.

Bölge Editörleri

Arap Dünyası:

Sari Hanafi, Mounir Saidani.

Arjantin:

Juan Ignacio Piovani, Pilar Pi Puig, Martín Urtasun.

Brezilya:

Gustavo Taniguti, Andreza Galli, Ângelo Martins Júnior, Lucas Amaral, Rafael de Souza, Benno Alves, Julio Davies.

Hindistan:

Ishwar Modi, Rajiv Gupta, Rashmi Jain, Jyoti Sidana, Pragy Sharma, Nidhi Bansal, Pankaj Bhatnagar.

Endonezya:

Kamanto Sunarto, Hari Nugroho, Lucia Ratiñ Kusumadewi, Fina Itriyañ, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana.

İran:

Reyhaneh Javadi, Abdolkarim Bastani, Niayesh Dolati, Saeed Nowroozi, Vahid Lenjanzade.

Japonya:

Satomi Yamamoto, Hikari Kubota, Shuhei Matsuo, Yutaro Shimokawa, Masaki Yokota.

Kazakistan:

Aigul Zabirova, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Gani Madi, Almash Tlespayeva, Almas Rakhimbayev.

Polonya:

Jakub Barszczewski, Ewa Cichocka, Mariusz Finkielsztejn, Krzysztof Gubañski, Kinga Jakiela, Justyna Koñciñska, Martyna Maciuch, Mikołaj Mierzejewski, Karolina Mikołajewska-Zajac, Adam Müller, Patrycja Pendrakowska, Zofia Penza, Teresa Teleżyñska, Anna Wandzel, Justyna Zieliñska, Jacek Zych.

Romanya:

Cosima Rughiniş, Corina Brăgaru, Roxana Alionte, Costinel Anuţa, Ruxandra Iordache, Mihai-Bogdan Marian, Ramona Marinache, Anca Mihai, Adelina Moroşanu, Rareş-Mihai Muşat, Marian Valentin Năstase, Oana-Elena Negrea, Daniel Popa, Diana Tihan, Elisabeta Toma, Elena Tudor, Carmen Voinea.

Rusya:

Elena Zdravomyslova, Anna Kadnikova, Asja Voronkova.

Tayvan:

Jing-Mao Ho.

Türkiye:

Gül Çorbacıođlu, Irmak Evren.

Medya Danışmanları: Gustavo Taniguti.

Yayın Danışmanı: Ana Villarreal.

> Bu Sayıda

Editörden: Çevre ve Şiddet Demokrasisi **2**

İklim Değişikliği Siyasetleri

Herbert Docena, ABD **4**

Güney Afrika'nın Şiddet Demokrasisi: Karl von Holdt ile Söyleşi

Alf Nilsen, Norveç **7**

> KOOPERATİF ALTERNATİFİ

Dayanışma Ekonomisi: Paul Singer ile Söyleşi

Gustavo Taniguti ve Renan Dias de Oliveira, Brezilya **11**

Uralungal: Hindistan'ın En Eski İşçi Kooperatifi

Michelle Williams, Güney Afrika **14**

Mondragon Kooperatifleri: Başarıları ve Zorlukları

Sharryn Kasmir, ABD **16**

Yunanistan'da Aracı Karşıtı Hareket

Theodoros Rakopoulos, Norveç **18**

Arjantin'de Geri Kazanılmış İşletmeler

Julián Rebón, Arjantin **20**

Dünyanın Sonu mu, Kapitalizmin Sonu mu?

Leslie Sklair, Birleşik Krallık **22**

> LATİN AMERİKA'DA KAPİTALİST EKSTRAKSİYON

Latin Amerika'da Neo-Ekstraktivist Birikime İtiraz Etmek

Maristella Svampa, Arjantin **24**

Ekvator'da Ekstraktivizm Buen Vivir'e Karşı

William Sacher and Michelle Báez, Ekvator **26**

Meksika'da Ortak Alanlar Mücadeleleri

Mina Lorena Navarro, Meksika **28**

Arjantin'in Yeni Ekstraktivizmi

Marian Sola Álvarez, Arjantin **30**

> ANMA: VLADİMİR YADOV, 1929-2015

Açık bir Sosyolojiye Adanmış bir Hayat

Mikhail Chernysh, Rusya **32**

Akademisyen ve Humanist

Andrei Alekseev, Rusya **34**

Rehber, Meslektaş ve Dost

Tatyana Protasenko, Rusya **36**

Kişisel Hatıralar

Valentina Uzunova, Rusya **38**

Sovyet ve Sovyet Sonrası Sosyolojide Simgeleşmiş bir Figür

Gevorg Poghosyan, Armenistan **39**

> İklim Değişikliği Siyasetleri

Herbert Docena, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, ABD, ve ISA Emek Hareketleri Araştırma Komitesi üyesi (RC44)

Paris İklim Değişikliği Zirvesinde sokaklarda protestolar. Fotoğraf: Herber Docena.

İ İklim Adaleti hareketinde yer alan bazı kişiler için iklim etrafındaki küresel mücadelenin muharebe hattı, Birleşmiş Milletler iklim değişikliği zirvelerinin gerçekleştiği salonların sıkı sıkı şekilde korunan duvarlarını takip ediyor: Dışarıda, farklı ülkelerden “hareketler” veya “insanlar” sokaklarda “İklim Değişikliği” diye eylem yapıyorlar; İçeride, devletlerin ve şirketlerin resmi görevlileri sistemi değiştirmemek için uğraşıyorlar. Emektar aktivist Rebecca Solnit en son BM iklim değişikliği zirvesinin gecesinde yazdığı yazıda “Paris sokaklarındaki insanlar”ı “Le Bourget’in konferans salonlarındaki insanlardan” ayırıyor. Paris sokaklarındaki insanların artık “dünyayı değiştirecek güce” sahip olduklarını ileri sürüyor.

Hareketin içinden ve dışından pek çok insanın da yaptığı gibi, “konferans salonları” ve “sokaklar” arasında böyle

sınırlar çizmek, iklim değişikliği siyasetindeki eğilimleri anlayabilmek için çok gereklidir. Fakat bu aynı zamanda her iki tarafın içindeki değişen ve giderek karmaşıklaşan muharebe hatlarını bulanıklaştırır, ve “konferans salonlarındaki bazı insanların” sistemi olduğu gibi korumak için onu değiştirmeyi vaadederek “sokaklardaki insanları” kazanmaya çalıştığını görmemizi engeller.

> Konferans Salonlarındaki Mücadele

Tümü olmasa da resmi devlet görevlilerinin, iş adamlarının, uzmanların ve konferans salonlarındaki diğer aktörlerin çoğu, sistemin değişmesini engellemek için mobilize olmaktadır. Yalnızca ülkelerinin rekabetini ya da şirketlerinin karlılığını savunarak, iklim değişikliğine çare bulmak için küresel kapitalizmi düzenlemeye sürekli olarak karşı çıkmışlardır. Yaptıklarının çoğu daha ziyade “yeşil aklama” ya da felaketlerden kar etme olarak adlandırılabilir.

Fakat güç kordidorlarında gezenlerin hepsi bu kadar öngörüsüz değildir. 1970’lerde ve 1980’lerden başlayarak,

dünya seçkinlerinin belirli bir kısmı aslında “sistemi değiştirmeye” çalışmak için mobilize oluyordu - fakat bunu kapitalist özüne dokunmamak için yapıyorlardı. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerden, birbirine gevşek bağlarla bağlı bir seçkinler ağı, radikal sistem değişikliği çağrılarına, ya da küresel ekolojik sorunları çözmek için kapitalizmden kurtulma çağrılarına giderek daha çok sayıda yandaş bulan radikal entelektüellere, bilim insanlarına, yazarlara ya da organizatörlere karşı çıkma amacıyla, en azından kapitalizmin ekolojik çelişkilerini idare yönetmek ve küresel ısınmadan en çok etkilenenlere biraz yardım sağlayacak küresel düzenlemeyi oluşturmak üzere bir koalisyon oluşturmaya başladı.

Fakat “sistemi koruyan bir sistem değişikliği” önererek bu reformist seçkinler ve alt sınıflardan yanlarına çektikleri kişiler, daha muhafazar seçkin dostlarını karşı örgütlenmeye ve önerdikleri reformları ve yetkileri bloke etmeye itmiş oldular. Bunun sonucu olarak 1980’lerden itibaren reformistler arasındaki bölünmeler giderek derinleşmeye başladı.

Daha örgütlü ve daha sabit fikirli bir muhafazakar muhalefetle karşılaşan bazı reformcular, önerdikleri reformları ve yetkileri yalnızca seçkin dostlarını sakinleştirerek ve onlarla ittifak kurarak gerçekleştirebilecekleri düşüncesine sahiptiler. Bunlara popülist reformcular diyebiliriz. İçlerinde Çevre Savunma Fonu’nda (EDF) Fredd Krupp, ABD’den Senatör Al Gore ve diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere onlar gibi düşünen başka yetkililer, resmi görevliler, vakıf başkanları, uzmanlar ve aktivistler vardı. Bu ittifakları oluşturmak için, muhafazakar taleplere uyum sağlayan yerel ve küresel önlemleri desteklemeye başladılar. Dünya sahnesinde gelişmiş ülkeler için daha düşük emisyon indirimleri hedefleri koyan, bu hedeflere ulaşmada karbon ticareti ve diğer piyasa mekanizmaları üzerinden daha çok “esneklik” tanıyan, ve az gelişmiş ülkelere finans ve teknoloji transferi yapma zorunluluğundan kurtaran uluslararası anlaşmaları savunmaya başladılar.

Buna rağmen bu imtiyazlar muhafazakar direnişi bastırmayı yine de başaramadı. O zaman da 2009 yılında Kopenhag’da daha da zayıf ve “aşağıdan yukarıya” olan “ne kadar istiyorsan o kadarı için söz ver” anlaşması üzerinde ısrar ederek, daha çok imtiyazın verilmesini savundular.

Fakat “içerideki” diğer kimseler bu stratejiye hep şüpheyle yaklaştılar - ya da zaman içinde ilerici bir biçimde bu hale geldiler. Sistemi değiştirme çabalarında ileri bir adım atamadıkları için hayalkırıklığına uğramış gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ilerici hükümet üyeleri, yetkililer, vakıflar ve çevreci örgütler, reformist projeden kurtulmanın tek yolunun muhafazakar seçkinlerle değil “taban hareketleri” ya da “sokaklardaki insanlarla” ittifak yapmak olduğu görüşüne sahip oldular.

2010 yılında muhafazakarların, EDF gibi gruplar tarafından ileri sürülen uzlaşmacı iklim yönetmeliğini alt etmelerinden sonra yazdığı açık mektupta 1Sky direktörü (ve daha sonra

350.org’u kuracak olan Bill McKibben şöyle demiştir:

Taban hareketleri inşasına yaptığımız yatırımları iki katına çıkarmalıyız [...] Taban hareketleri örgütlenmesine uzun süredir zarar verici şekilde az yatırım yapmış olmamız politikalarımızı ilerletme becerimizi sekete uğrattı [...] Tabi ki bu bir gecede tamamlanabilecek bir iş değildir - yıllar boyu sürecek çalışma ve sabırlı bir zaman ve kaynak yatırımı gerektirmektedir.

Böyle argümanlar reformist çevrelerde daha da çok ses getirir oldu. Rokerfeller Ailesi Vakfı tarafından yaptırılan ve geniş kitlelere ulaşan 2013 tarihli, çevrecilerin önerilerini neden geçiremediğini araştıran bir çalışmada ünlü sosyolog Theda Skocpol, McKibben ve diğerlerinin, EDF gibi gruplar tarafından sürdürülen “içerideki siyaseti” ne getirdikleri eleştirileri yankılıyordu. Skocpol bunun yerine “geniş bir popüler hareket” inşa etmeyi savunuyordu.

> Sokaklardaki Reformcular

Bu stratejiyle paralel olarak, en azından 2000’lerinden sonundan beri, popülist reformcular “taban hareketleri inşasındaki” “yatırımlarını” “büyük ölçüde arttırdılar”. Bunu radikallerin radikal projelerinin arkasında örgütledikleri grupların mobilize edilmesi için daha fazla enerji, ilgi ve kaynak harcıyarak yaptılar.

Bu grupları kazanmak için bu reformcular ağırlıklarını, radikallerin uzun zamandır “minimum” programlarının bir parçası olarak öne sürdükleri imtiyazlara koydular. Dolayısıyla, ilkesel olarak ille de karbon ticareti gibi piyasa temelli düzenlemelere karşı çıkıyor olmasalar da, McKibben, Greenpeace’deki benzer düşüncedeki diğer aktivistler, ve diğer çevre örgütleri, -ilk olarak radikal anti-kapitalistler tarafından popüler hale getirilen “[petrol, kömür ve gazı] yerde tutma” önerisi- fosil yakıtından zarar görmüş yerel topluluklara fayda sağlayacak olan fosil yakıtı yasakları gibi, daha doğrudan, “piyasa-dışı” düzenlemeleri desteklediler.

Genel olarak karbon ticaretini tümüyle bitirmek ya da yöneten kuralları sıkılaştırmak için ve ezilen gruplara önemli finansal ve teknolojik aktarımlar sağlamak için, gelişen ülkeler için daha yüksek emisyon indirimi hedefleri sunan, daha cesur ve daha iddialı uluslararası anlaşmalar için çağrıda bulundular. Bunun sonucu olarak, 2009’da Kopenhag’da sunulan ne kadar istiyorsan o kadarı için söz ver konulu “aşağıdan yukarıya” anlaşmaya genel olarak karşı çıktılar ve Paris’te henüz imzalanmış olan Kopenhag benzeri anlaşmaya diğer reformistlerden daha eleştirel yaklaştılar.

Ama böyle daha cesur anlaşmaların ve düzenlemelerin, şirketler veya hükümetlerle iklimle dair harekete geçmeleri için “partner” olarak ya da onlara lobi yaparak başaramayacağına ikna olmuşlar, ılımlı reformistlerle bağlarını koparmışlar, ve şirketlere ve hükümetlere karşı daha sert eyleme geçmek için “dışarıdakileri” -öğrenciler,

kırsal topluluklar ve içerideki çevrelerden dışlanan (ya da kendilerini dışlayan) diğerleriyle- işbirliği kurmaya ve onları örgütlemeye daha fazla ilgi göstermişlerdir.

Her ne kadar kendisi anti-kapitalist bir pozisyon almaktan kaçınsa da, McKibben, ünlü bir neoliberalizm karşıtı yazarı ve devrimci bir anti-kapitalisti 350.org'un yönetim kuruluna davet etti. Yerel 350.org eylemcileri yalnızca Kuzey'de değil, Filipinler gibi ülkelerde de kömür ve diğer kirli enerji projelerine karşı süren topluluk-tabanlı mücadeleleri destekliyorlar ve onlara yardım ediyorlar.

Paris'te McKibben ve diğer 350.org aktivistleri, "iklim şüphelerini" finansal olarak desteklediği için petrol devi Exxon'u ve iklim eylemine karşı çıkan siyasetçileri "yargıladıkları" bir "halk mahkemesi" örgütlediler. Zirvenin son gününde anarşistler ve anti-kapitalist gruplarla birlikte örgütleyerek ve kaynak sunarak, diğer daha ılımlı reformist grupların açıkça karşı çıktığı ya da katılmayı reddetdikleri büyük bir sivil itaatsizlik eylemi yaptılar.

Popülist reformcular bir yandan radikal reformların gerçekleşmesi için diğer reformculardan daha ileri giderken, radikal gruplarla işbirliği yaparken ve daha agresif eylemlerde bulunurken, diğer yandan da hala şirket/neoliberalizm karşıtı duruşlarından daha açık bir şekilde anti-kapitalist bir duruşa geçmekten kaçınıyorlar. McKibben ve yandaşları Exxon'u "halk mahkemesinde" lanetlerken, bir yandan da kendi "halk mahkemelerini" düzenleyerek yalnızca Exxon'u değil, kapitalizmi güçlendirerek "iklim değişikliğine" katkıda bulunan tüm şirketleri ve hükümetleri yargılayan diğer eylemcilere katılmaktan sakındılar.

Benzer biçimde, 350.org üyeleri Paris zirvesinin son gününde gerçekleşen büyük sivil itaatsizlik eyleminin önderliğini yaptılar. Fakat, diğer organizatörler katılımcılara açık bir şekilde Arc de Triomphe ve La Défense iş bölgeleri tarafından temsil edilen devletler ve kapitalistlerle yüzleşeceklerini söylerken, 350.org tarafından dağıtılan materyaller tek olmasa da temel hedefin fosil yakıtı şirketleri ya da "kötü kapitalistler" olduğunu öne sürüyordu. Eylem günü daha az kişiye ve daha az bütçeye sahip anarşist ve anti-kapitalist gruplar "Sistemi S*kme" ve "Capitalism: Hükmü kalmadı" yazan, kendi hazırladıkları küçük afişleri getirmişken, 350.org'un daha çok bütçeye sahip üyeleri "İklim Suçlarını Durdurun" ve "Yerde Tutun" yazan 2ye 200

metre boyunda kocaman pankartlar açtılar. Her ikisi de, en öndeki "İklim Değişikliği değil Sistem Değişikliği" pankartı da dahil, hepsini cüce gibi bıraktı.

> Bölünmüş Sokaklar

Reformist bloğun bir kısmı tarafından yapılan, muhafazakar seçkinlere karşı daha antagoinist eylem çağrıları, sisteme meydan okumaya kadar gitmeden, radikaller arasındaki ayrılıkları derinleştirdi. Küresel ısınmadan etkilenmiş toplulukların koşullarını iyileştirebilecek basit reformları engelleyen muhafazakarlar ve bu reformları savunmak için onlara karşı çıkıyormuş gibi görünen popülist reformcularla, radikal ağlar ve örgütler iki kutupa bölündü. Dolayısıyla bazıları muhafazakarların engellediği sınırlı reformlar ve yetkileri geçirmek ya da en azından savunmak için reformcularla ya da özel olarak popülist reformcularla ittifak kurmayı seçti. O zamandan beri, iklim krizinin temel olarak kapitalizmin küresel düzenlemelerin yokluğundan kaynaklandığını söyleyen sözlerini yankılayarak, reformist diskuru güçlendirmeye devam ettiler. Bu söylem sorunun bu tür bir düzenlemeyle çözülebileceğini; ve tek olmasalar da "düşmanların" esas olarak fosil yakıtı şirketleri ya da küresel düzenlemeye karşı çıkan "kötü kapitalistler" ve "kötü seçkinler" olduğunu içeriyor. Diğerleri, daha temel değişiklikleri savunmak ve gerçekleştirmek umuduyla, böyle ittifakları reddetmeyi seçtiler. Reformist sistem değişikliğini tümüyle reddetmeden, küresel düzenleme yokluğunun kapitalizmin çelişkilerinden doğduğunu ilan ederek reformist diskurun ötesine geçmekte; artan düzenlemelerin bir ilerleme göstergesi olacağı gibi, sorun yalnızca kapitalizmin kendisinden kurtularak çözülmeye başlanacağına; ve "düşmanların" sistemi olduğunu gibi tutmak için "değiştirmeye çalışan" sözde "iyi kapitalistler" ve "iyi elitleri" de içerdiği konusunda ısrar ettiler.

Dolayısıyla muharebe hattı hiç bir zaman yalnızca BM iklim değişikliği zirvesinin "içindekiler" ve "dışındakiler" arasından geçmedi; aynı zamanda konferans salonlarının ve sokaklarının içinden ve arasından da geçti. "Sokaklardaki insanların" "dünyayı değiştirecek gücü" nasıl inşa edip "konferans salonlarındaki insanlara" nasıl galip gelecekleri, ya da bunu başarıp başaramayacakları büyük olasılıkla sokaklarda kimin kazanacağına bağlı olacaktır. ■

Herbert Docena'ya ulaşmak için: <herbertdocena@gmail.com>

> Güney Afrika'nın Şiddet Demokrasisi

Karl von Holdt ile bir Söyleşi

1993: Karl von Holdt Güney Afrika'nın tartışmalı geçiş döneminde bir ANC Birlik yürüyüşünde. Fotoğraf: William Matlala.

Karl von Holdt uzun ve seçkin bir siyasi ve akademik ilişkilenme tarihine sahip. EmegİN Güney Afrika toplumunun hareketini dikte ettiği zamanda *South African Labor Bulletin*'in [*Güney Afrika Emek Bülteni*] editörüydü. COSATU'nun (Güney Afrika Sendikaları Kongresi) siyaset enstitüsü olan NALEDI için çalıştı ve COSATU'nun Sendikaların Geleceği Komisyonunda kordinatör olarak hizmet verdi (1996-7). Son olarak Güney Afrika Ulusal Planlama Komistonu'nda emek temsilcisi olarak bulundu. Şu anda Witwatersrand Üniversitesi'nde Toplum Çalışma ve Kalkınma Enstitüsü'nün Direktörüdür. Aralarında Güney Afrika'nın demokrasiye geçişinin en önemli analizlerinden biri olan *Transition From Below: Forgoing Trade Unionism and Workplace Change in South Africa*'nin [*Aşağıdan Dönüşüm: Güney Afrika'da Sendikacılık ve İşyeri Değişiminden Vazgeçmek*] da bulunduğu pek çok yayını vardır. Michael Burawoy'la beraber *Conversations with Bourdieu: The Johannesburg Moment*'i [Bourdieu'yla Sohbetler: Johannesburg Anı, 2012] yazmıştır. Güncel araştırmaları devlet kurumlarının işleyişini, kolektif şiddet ve topluluk hayatını, şiddet demokrasisini, vatandaşlık ve sivil toplumu içerir. Von Holdt ISA Emek Hareketleri Araştırma Komitesinin (RC44) bir üyesidir. Onunla söyleşiyi Bergen Üniversitesi'nden Alf Gunvald Nilsen gerçekleştirmiştir. Bu söyleşinin daha uzun bir versiyonu Norveç Sosyoloji Derneği'nin bülteninde bulunabilir.

Güney Afrika 1994 yılında apartheid düzeninden demokrasiye geçtiğinde, onyıllar süren halk mücadelesi umutla taşarak büyük bir zafer ulaşmış gibi görünüyordu. “Fazla uzun sürmüş olağanüstü bir insani felaket deneyiminden”, diye sesleniyordu yeni seçilmiş başkan Nelson Mandela, “tüm insanlığın gurur duyacağı bir toplum doğmalı”. Yirmi yıl sonra, Güney Afrika'nın toplumsal gerçekleri resmi karmaşıklaştırıyor: yeni siyasi özgürlüklere rağmen, yerleşik ırksal eşitsizlik ve yoksulluk hala varlığını korumakta. “Gökkuşağı ulusu”nda devam edem eşitsizliklerin beslediği memnuniyetsizlik, diğer Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere karşı bir dizi yabancı düşmanı saldırıyla sonuçlandı. Bir sosyolog bu karmaşık ve çelişkili senaryoyu nasıl anlamlandırır?

> Güney Afrika'nın Şiddet Demokrasisi

“Çelişkili olan ve insanın kafasını karıştıran çok şey var” diyor Witwatersrand Üniversitesi Toplum, Çalışma ve Kalkınma Enstitü'nün (SWOP) Direktörü Doçent Karl von Holdt. Von Holdt yalnızca bir sosyolog olarak değil, aynı zamanda 1980'lerin başından itibaren aktivizm ve akademi arasında gidip gelen biri olarak konuşuyor.

Von Holdt apartheid'in düşüşünün önemini kabul ediyor. “Yaşadığımız dünya - ırksal hakimiyet, baskı, sistemin gündelik kurumsallaşmış vahşeti, ve hakların inkarı - bunların ağırlığı kalktı.” Aynı zamanda, alta yatan ve görünüşte kontrol edilemeyen bir dışlama yapısı halen varolmakta. Fakat von Holdt'a göre, az şeyin değiştiğini ileri sürmek yanlış olur. Daha ziyade, Güney Afrika'da bugün meydana gelen değişiklikler kolay kavramsallaştırmalara meydan okuyor. “Hem siyasi hem sosyolojik olarak, bir devletin nasıl çalışması gerektiği ve toplumsal düzenin nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair, batı modernitesinin potasından çıkmış olan, belirli kavramların zulmü vardır. Kendimize bu kavramlar üzerinden baktığımızda, toplumumuzun çok şiddetli olması nedeniyle, bizim demokrasiye sahip olmadığımız sonucuna varmak kolaydır. Bu da yetersizliklerimiz yüzünden umutsuz olmamıza yol açıyor. Fakat ben olaylara farklı bakmamız gerektiğini düşünüyorum - hem o kavramların Batı tarihinde ortaya çıkışları açısından, hem de Güney Afrika bağlamında uygulanışları açısından.”

Bu olaylara farklı bakma çabası, von Holdt'un Güney Afrika'yı şiddet demokrasisi olarak tanımlamasına yol açıyor. Şiddet ve demokrasi birbirlerini dışlamaz diye not ediyor - ki bu iddia günümüz Güney Afrikası için olduğu kadar Avrupa'da devlet oluşumu için de bir gerçek. “Avrupa bağlamında moderniteyi, yüzyıllarca süren, halkları pasifize etme süreçleri ve barışçıl çatışma çözümleri bulma süreçleri olarak düşünmek kolaydır. Fakat eğer küresel bağlamda düşünürsek, bu süreçlerin hepsinin, Avrupa'nın kalkınması için çok önemli olan sömürgeci fetih ve hakimiyetle yaşıt olduğu ortaya çıkar. Güney Afrika'da, bizim tarihsel modernite deneyimimiz son derece şiddetli bir süreç olmuştur; biz dört yüzyıl boyunca şiddet deneyimledik!”

Von Holdt için bugünkü şiddet Güney Afrika'da yaşanmakta olan önemli değişikliklerle yakından bağlantılı - özellikle siyasi seçkinlerin ortaya çıkışı, devlet alanında yaşanan mücadelelerle gerçekleşmiştir. Güney Afrika'nın siyasi yerleşimi, “hem sosyoekonomik hakları hem insan haklarını kutsal kılmıştı. Ama aynı zamanda mülkiyet haklarını da korumuştur. Günümüzde, Güney Afrika'da mülkiyet haklarının dağılımı, 360 yıllık kolonyal mülksüzleştirme ve apartheid tarafından şekillendirilmiş, ve sonuç olarak ağır şekilde ırka göre ayrılmıştır.” Anayasa sistematik bir yeniden bölüşüme dair ihtimalleri kısıtladığı için, devletin ülkenin ekonomisinde oynadığı rol önemlidir. “Devlet, açık ara, Güney Afrika'nın en büyük işverenidir, ve çeşitli kontratlar için büyük bütçeleri vardır. Bu süreçler için büyük kaynaklar saklanır, ve bu kaynaklara erişmek seçkin oluşumu için önemli hale gelir” diyor. “İktidara gelmek ve iktidarda kalmak için destekçilere, müttefiklere ve hamilik ağlarına ihtiyacınız var. Tüm bu seviyelerde dağıtılabilecek zenginliğe ve kaynaklara erişim sahibi olmak, siyasal sermaye inşa etmenin bir yoludur. Bu açıdan, zenginlik ve siyaset birbirleriyle yakından bağlıdır.” Farklı gruplar ve rakipler birbirlerini hareketsizleştirmeye çalıştıkça iktidar mücadeleleri giderek daha da şiddetli bir karaktere bürünür: “Kavgalar tam da buradadır, ve çok şiddetli geçerler.”

Güney Afrika'nın şiddet demokrasisi aynı zamanda yoksul topluluklardaki protestolarla da kendini belli eder. Bu tür protestolar -ki genelde kamu hizmetlerinin sunumuna dair memnuniyetsizlikle alakalıdır- sıklıkla yoksullar tarafından direnişin özerk bir ifadesi olarak tanımlanırlar, fakat von Holdt protestoların hamilik düzenleyerek, kaynaklara erişerek ve yoksullar arasındaki ağlarla hizipçi bağlar kurarak üretilmiş seçkin oluşumu dinamiklerinden ortaya çıktığını ileri sürüyor. Von Holdt ve bir grup araştırmacı Mpumalanga ve Gauteng bölgelerindeki topluluk protestolarını incelediler. Von Holt, “protestolardaki önder figürlerle ANC içindeki siyasi ağlar arasında yakın bir ilişki olduğunu farkettilik. Protestolara liderlik eden insanlar genelde yerel ANC'nin belirli bir grubunun bir parçasıydılar, yerel ANC ve yerel konsey içinde güç sahibi olmayı amaçlıyorlardı” diyor. Fakat, von Holdt yoksul insanların basitçe yerel siyasi seçkinler tarafından manipule edildiğini öne sürmüyor. “Topluluk içinde gerçek sıkıntılar var. Eğer yerel siyasi liderler seçkin olmak istiyorlarsa, yoksulların memnuniyetsizliğinden faydalanmaları gerekiyor. Böylece, yoksul insanlar da seslerini kazanabilmek ve kit kaynaklara erişebilmek için liderleri kullanıyorlar. Dolayısıyla hamilik basitçe elitler tarafından verilen bir şey değildir, aynı zamanda yoksulların da sahip çıktığı bir şeydir.”

Yine de, Güney Afrika'nın siyasi görünümündeki değişiklikler önemlidir - 16 Ağustos 2012'de polisin Marikana'da grev yapan 34 maden işçisini öldürmesiyle başlayan değişiklikler de buna dahil. Güney Afrika'nın şiddet demokrasisinin bir amblemi olan Marikana katliamı aynı zamanda ANC'nin ülkenin sendikalarındaki nüfuzunu zayıflatarak örgütsel çatlaklara neden oldu. 2014'ün sonunda, sol siyaseti yeniden canlandırma amacıyla, ilerici toplumsal hareketlerin geniş bir koalisyonu olan Birleşik Cephe oluşturulmuş, diğer yan-

2014: Sosyolog Karl von Holdt, *Trouble* isimli bir kasabada topluluk protestosunda. Fotoğraf: William Matlala.

dan da ANC'den kopan ve militan milliyetçilik ve radikal yeniden bölüşüm içeren bir program benimseyen Ekonomik Özgürlük Savaşçıları, ANC'nin tabanını sallamıştı. "ANC'nin hegemonyası eriyor" diyor von Holdt, fakat yine de uyarıyor, "gelecek belirsiz. Çatlayan hegemonyanın göze çarpmasına rağmen, ANC hala yerele, topluluklara olan hakimiyetini sürdürmeye devam ediyor. Halen çok güçlü bir örgüt."

> Bourdieu, Fanon ve Şiddetin Sosyolojisi

Von Holdt'un Güney Afrika'nın şiddet demokrasisine dair teşhisi, şiddeti daha genel olarak kavramsallaştırma çabasıyla da yakından ilgilidir. *Current Sociology*'deki ilgi uyandıran makalesinde von Holdt, Güney Afrika'nın ihtilafli siyasetiyle ilişkilendirilmiş yüksek düzeyde şiddeti inceliyor, bunu da Michael Burawoy'la birlikte yazdığı *Conversations with Bourdieu: The Johannesburg Moment* (Wits University Press, 2012) eseri üzerinden yapıyor. Von Holdt, "O kitaba katkı", diye açıklıyor, "Bourdieu'yu Güney Afrika üzerinden okuma etrafında dönüyordu - onun katkılarındaki boşlukları ve sessizlikleri belirleyebilmek için. Aynı zamanda, Güney Afrika'ya Bourdieu üzerinden bakmak ilginçti, çünkü onun çalışmaları ince ayarlı bir düzen hissi ve düzenin kendisini nasıl yeniden ürettiği üzerine odaklanmış."

Von Holdt makalesinde, Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramı ve Fanon'ın sömürgeci şiddet anlatısı arasındaki uyum ve uyumsuzlukları inceler. "Bu sömürge durumunda, sembolik şiddet Bourdieu'nün önerdiği şekilde işlemez, düzeni açıklamak yeterli değildir. Fanon'un gösterdiği gibi, gerçek şiddete de ihtiyaç vardır. Fakat aynı zamanda,

ırkçılık ve sömürgeci düzenin şiddeti yalnızca basitçe fiziksel ve maddi olmadığı için, sembolik şiddet kavramı bize Fanon'un neden bahsettiğini anlamamıza yardımcı olur; aynı zamanda semboliktir de."

"Bu iki düşünürle ilgili ilginç olan şey şuydu; Fanon, özellikle de geç dönem çalışmalarında, şiddetin ve modernitenin el ele gittiği sömürgeci ve sömürge sonrası düzen alanlarıyla uğraştı; bu, modernin açık bir şekilde şiddetli olduğu bir alandı. Fakat Bourdieu, - eğer Cezayir'deki erken dönem deneyimlerini parantez içine alırsanız- tümüyle batı bağlamında pasifize edilmiş bir toplumda ortaya çıkmış. Burada ilginç bulduğum şey Bourdieu'ya dönmek ve batı modernitesinin onun ileri sürdüğü biçimde işleyip işlemediğini sormak. Öyle olduğunda çok emin değilim. Özellikle de şu anda batıda yaşanmakta olan kriz bağlamında, bu varsayımlar dağılmaya başlamıştır. Kitlesek işsizlik bağlamında Bourdieu'nun sembolik şiddet kavramına ne olur? Devletin ödenekleri kestiği bağlamda? Bankaların ve şirketlerin hakim olduğu bağlamda? Dağılmaya başlıyor."

Bu okuma, Jean ve John Comaroff'un, küresel Güney'in modern dünyanın işleyişine dair ayrıcalıklı içgörüler sunduğuna dair iddialarına benzemiyor mu? Von Holdt itiraz ediyor. "Bu konuda biraz şüpheliyim, çünkü Kuzey her zaman ayrıcalıklı durumunu korumayı başardı. Temel sorun hala Kuzeyin bilgi üretimine ve zenginliği çekmeye hükmetmeye nasıl devam edeceği. Hakimiyet ilişkisi yakın zamanda aşılacak değil. Güney'in de Kuzey'e hakim olmak gibi bir durumu yok." Yine de von Holdt radikal bir yeniden düşünme ihtiyacında ısrar ediyor. "Kişinin Güneyin içinde

ve Güney için geliştirebileceği belli analitik içgörüler ve kavramsal yenilikler, aynı zamanda Kuzey'in tüm kavramsal araçlarını, ve Güneyin Kuzeyin gerçekleriyle ilişkisini yeniden düşünmeyi içerir.”

Bu, Raewyn Connell'in Güney kuramı çağrısına paralel mi peki? “Güney'de kuram-yapma üzerine düşünmeyi tercih ediyorum. Tümünüyle alternatif bir düşünme biçimi hayal etmeyi güç buluyorum, çünkü düşünme biçimimiz halihazırda çok batılı. Alternatif bilgiyi nasıl ve nereden geri kazanacaksınız?” Güney Afrika sosyolojisinin, dünya-sisteminin metropolüne dil ve tarihle bağlı bireyler tarafından geliştirilmiş olmasının, bilgi üretimi için önemli sonuçları olduğunu ileri sürüyor. “Ben beyaz yerleşimci seçkinlerin çocuklarından biriyim, dolayısıyla bu zemin üzerinde çalışıyorum. Batılı bilgi formlarıyla o kadar birbirimize bağlıyız ki, onlar üzerinden ya da onlara karşı düşünmemiz gerekiyor; fakat diğerleri yerel düşüncenin yeniden kazanımını keşfedip inceleyebilirler, bu da önemli etkileşimlere yol açar.”

> Apartheid Sonrası Güney Afrika'da Halk Sosyolojisi

Konuşmamız batı sosyolojisinin sınırlarından, apartheid sonrası Güney Afrika'nın şaşkıncı ve çelişkili bağlamında halk sosyolojisinin zorluklarına dönüyor. Kariyeri akademi ve aktivizm arasında gidip gelmiş olan von Holdt, halk sosyolojisinin sadece muhalif bir eylem olamayacağına ısrar ediyor. “İlerici sosyolog sıklıkla kendisinin madun hareketleriyle ilişkilendiğini hayal eder; ilerici sosyolojik analiz tarafından ayrıcalıklı hale getirilmiş, ve sayesinde sosyolojinin siyasi bir öneme sahip olabileceği güç budur.” Von Holdt'un araştırma birimi, SWOP, 1980'lerde COSATU'nun militan sendikalarıyla yakın diyalog içinde, bu vizyon üzer-

ine kurulmuştu. Fakat demokrasiye geçişle beraber SWOP ilerici hükümet bakanlarıyla işbirliği yapmaya başladı. Bu deneyim, von Holdt'ün, politika araştırması ve halk sosyolojisi arasındaki keskin ayrımın faydasını sorgulamaya itiyor. “Politika sosyolojisinin, iktidardaki insanların görmek istedikleri sonuçları üretmeniz için size para ödenen, kirliliği bir iş olduğu düşünülüyor. Etkin olarak, değişim güçleriyle ittifak yapmak yerine statükoyu destekler. Sendikalarla çalıştığınızda, sıklıkla eleştirel bir düzlemde çalışıyor olursunuz, fakat günün sonunda sendikalarında aslında istediği politikayla alakalı bilgidir, çünkü müzakere etmeleri gerekiyordur. O nedenle benim için halk sosyolojisinin bir şekilde yalnızca ilerici bir bilgi biçimi olduğu fikri - ve aksine, politika sosyolojisinin bir şekilde kirliliği ve yolsuz olduğu- işlemez. İsyankarlık dünyası ve yönetim dünyası arasında bir etkileşim var.”

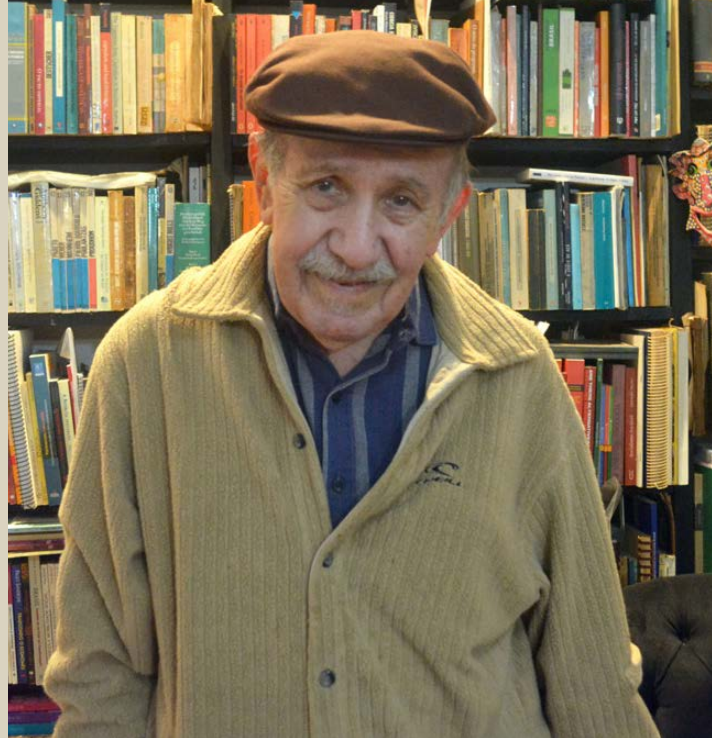
Bugünün Güney Afrika'sında, iktidara doğruyu söylemek daha da gerekli hale geldi. “Kendimizi yine yön değiştirirken buluyoruz. Sendikalarla alakalı olarak oluşturduğumuz pratikler ve ilkeler, içlerinde ortaya çıkan bölünmeler nedeniyle artık işlemez. Eski kurallar yürümüyor, dolayısıyla bizim halk sosyolojisi pratiklerimiz de sürekli yer değiştiriyor.” Fakat von Holdt için bu tümünüyle muhalif bir halk sosyolojisine dönmeyi gerektirmiyor. “İster direnişin yürütülüş biçiminde bir fark yaratabilecek biçimde ilişkilenebilir isteyin, ister toplumun yönetilme biçiminde, sürekli iktidarla bir uzlaşma halindedesiniz. Ve bu her zaman rahatsızlık vericidir. Bazı insanlar, elbette, eleştirel bir duruş benimseme konusunda daha rahattırlar. Fakat, kavramsal yenilik size sürekli meydan okuyan bir gerçekle boğuşmaktan gelir.” ■

Alf Gunvald Nilson'a ulaşmak için: <alfgunvald@gmail.com>
Karl von Holdt'a ulaşmak için: <karl@yeoville.org.za>

> Dayanışma Ekonomisi

Paul Singer ile Söyleşi

Paul Singer Brezilya'da ve dünyada Dayanışma Ekonomisinin en önemli entelektüellerinden biridir. Yayınları arasında *Desenvolvimento e Crise* [Kalkınma ve Kriz] (1968), *Desenvolvimento Econômico e Evolução Urbana* [Ekonomik Kalkınma ve Kentsel Evrim] (1969), *Dinâmica Populacional e Desenvolvimento* [Nüfus Dinamikleri ve Kalkınma] (1970), *Dominação e desigualdade: estrutura de classes e repartição de renda no Brasil* [Hakimiyet ve Eşitsizlik: Brezilya'da Sınıf Yapısı ve Gelir Dağılımı] (1981) ve *Introdução à Economia Solidária* [Dayanışma Ekonomisine Giriş] (2002) sayılabilir. Singer, Avusturya, Viyana'da doğdu, ve 1940 yılında Brezilya'ya taşındı. 1953'te, 21 yaşındayken, São Paulo'nun Metal İşçileri Sendikası'nın bir militanı ve bir aydan fazla süren tarihi bir grevin lideriydi. 1960'larda militan ve entelektüel faaliyetlerini birleştirerek São Paulo Üniversitesi'nde Sosyoloji ve İktisat Profesörü olarak kariyerine başladı. Aynı zamanda Princeton Üniversitesi'nde demografi de okudu. 1960'ların sonunda askeri diktatörlük Singer'in siyasal haklarını hükümsüz kıldı, o da tanınmış düşünce kuruluşu *Centro Brasileiro de Análise e Planejamento* (CEBRAP)'nın kurulmasına yardımcı oldu. Hocalık görevine döndükten sonra Singer İşçi Partisi'nin (PT) kurulmasına katkıda bulundu, São Paulo'nun Belediye Planlama Sekreteri, ve daha sonra da Dayanışma Ekonomisi Ulusal Sekreteri oldu. Bu söyleşide Dayanışma Ekonomisiyle olan deneyimlerini ve bu tür girişimlerin nasıl daha eşit bir dünyaya katkıda bulunabileceğini anlatıyor. Paul Singer ile söyleşiyi São Paulo Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmacı olan Gustavo Taniguti, ve Fundação Santo André'de (Brezilya) profesör olan Renan Dias de Oliveira gerçekleştirdi.

| Paul Singer.

GT&RO: 1969'da Fernando Henrique Cardoso, Octávio Ianni, José Arthur Giannotti, Juarez Brandão Lopes ve Francisco de Oliveira ile beraber *Centro Brasileiro Análise e Planejamento*'yu (CEBRAP) kurdunuz. Bu askeri rejimin en baskıcı yıllarında eleştirel bir bakışa sahip bir entelektüeller grubuydu. Bu girişimin Brezilya'da yoksulluğu tartışmak açısından önemi neydi?

PS: O zamanlar yoksulluk üzerine araştırma yapıyorduk, çünkü yoksulluğun ülkenin gerçekten büyük bir sorunu olduğunu farkettilik. Ama madalyonun diğer yüzünü bilmiyorduk - zenginlik, varlık, ya da her ne isim vermek istiyorsan. O yüzden bugün yapabildiğimiz gibi eşitsizliği ölçemiyorduk, ihtiyacımız olan bilgiye erişimimiz yoktu. O sırada, Brezilya'nın temel toplumsal problemi - en azından CEBRAP'ta bizler için - dışlanma idi. Dışlanma hemen her zaman yoksulluğun bir sonucudur.

GT&RO: Neredeyse on yıllık bir siyasi zulümden sonra, askeri rejim sizi zorla emekli ettikten sonra, 1979'da akademik faaliyetlere geri döndünüz; ve 1980'de Partido dos Trabalhadores'in (İşçi Partisi) kuruluşuna katıldınız. O sırada Dayanışma Ekonomisi ve kooperatifleri konusunu tartışmaya iten neydi? Bu konuyla nasıl ilişkilendiniz?

PS: Aslında CEBRAP'taki kimsenin Dayanışma Ekonomisiyle bir iletişimi yoktu, sanırım bilinmeyen bir konuydu. Çok sonra, Dayanışma Ekonomisinin Katolik Kilisesi'nden ilham aldığını öğrendim. Dayanışma Ekonomisi kavramı Şilili iktisatçı Luiz Razeto tarafından yaratılmıştı. Konu hakkında birkaç kitap yazdı. Şimdi emekli, ama hala bu konu üzerine sık sık yazıyor. İşçi Partisi'nin 1980'deki kuruluşu, ki bu 1979 affından kısa süre sonra, Dayanışma Ekonomisi üzerine tartışmalarla bağlantılı değildi. Konuya ilgim bireysel bir girişimden geldi. Pek çok diğer insan gibi, ben de sözde "reel sosyalizm" in aniden gözden kaybolması nedeniyle derinden etkilenmiştim. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın çökmesinden hemen sonra, pek çok ülkede siyasal rejimler birbiri ardına yıkıldı. İşçi Partisi'nin içinde, sözde "reel sosyalizmin" çöküşü bir ideolojik krize yol açtı. Bu bizler için büyük bir zorluktu, çünkü Brezilya'da farklı bir toplum inşa etmek isteyen sosyalist bir partiydik. "Demokratik sosyalizm" dediğimiz şeyi getirebilmek için çok zaman ve enerji harcadım.

1990'larda Brezilya, özellikle ülkenin istihdam sistemini etkileyen büyük bir krizle karşı karşıya kaldı: Kriz sırasında 60 milyon iş yok oluverdi. O zaman derinden endişelendim, çünkü ondan önce Brezilya hiç böyle bir işsizlik oranı deneyimlememişti. Sonra, aniden, milyonlarca sanayi işçisi işlerini, evlerini, ve gelirlerini kaybediyordu. Gerçek bir toplumsal trajediydi, ve bu nedenle Kilise tarafından o sırada Brezilya'da yaratılan bazı kooperatifleri ziyaret etmek üzere davet edildim. Katolik Kilisesi'nin sosyal kolu olarak görülebilecek olan Caritas, temel olarak işsiz insanlardan oluşan 1,000'in üstünde işçi kooperatifi kurdu. Bu kooperatiflerin çoğunu ziyaret ederek sosyal demokrasinin ne olduğuna dair zor sorunun yanıtını keşfettim. Bu kooperatifler işsizler tarafından kurulduğu için patronları yok, bir hiyerarşi yoktu. Her şey eşit olarak, kolektif biçimde yapılıyordu. Folha de S.Paulo gazetesine birkaç makale yazdım, bunlardan birinin başlığı "Dayanışma Ekonomisi: İşsizliğe Karşı bir Silah"tı. Ben yeni bir hareket yaratmıyordum. Aslında, yalnızca keşfediyordum.

GT&RO: Yine de bu bağlamda, Dayanışma Ekonomisi tartışmalarındaki kuramsal yönelimleriniz nelerdi?

PS: Temel referans noktamın ütopyacı sosyalistlerden başlayarak, sosyalizm tarihi olduğunu söyleyebilirim. Bu ilginç, çünkü Marx, Rosa Luxemburg ve diğer sosyalist yazarları çok okumuştum, ama ütopyacı sosyalistleri okumamıştım. Burada, São Paulo'da üniversitedeki derslerimden birinde, öğrenciler benden o yazarlardan biraz daha bahsetmemi istediklerinde, Robert Owen'in çalışmalarını

okumaya başladım. Takdire şayan olduğunu düşündüm ve onu bir referans noktası olarak aldım.

GT&RO: Belediye Başkanı Luiza Erundina'nın döneminde (1989-1993) São Paulo'nun Planlama Sekreteri olduğunuzda, kentin yoksulluk karşıtı politikaları Dayanışma Ekonomisiyle alakalı mıydı? Eğer öyle ise, nasıldı?

PS: İlk başta hayır, fakat daha sonra gelişti. São Paulo Latin Amerika'daki en büyük şehir, devasa, genişleyen ve eşit olmayan bir metropol. O hükümet de kenti yöneten ilk solcu yönetimdi, ve ilk kadın belediye başkanına sahip oldu. Dahası, Luiza Erundina Brezilya'nın kuzeydoğusundaki bir eyalet olan Paraíba'daki yoksul bir aileden geliyordu. İşçi Partisi'ne katılmıştı ve hızlı bir şekilde lider olmuştu. Elbette, 1980'lerin krizini aşmamız gerektiği için, onun hükümetinde yoksulluk temel hedefimizi. Belediye başkanının, işçi sendikalarının ve benim işsizlik oranlarını nasıl düşüreceğimizi tartıştığımızı hatırlıyorum. Daha sonra Lula bana sendikaların işsizleri destekleyemeyeceğini, çünkü onlarla ne yapacaklarını bilmediklerini söyledi. Onun gözünden, sendikalar yalnızca kooperatiflerin aktif üyelerini destekleyebilirdi. Bu çok nesnel. İşverenler vergi indirimi karşılığında yardım etmeyi önerdiler, ama bu imkansızdı çünkü sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin bütçesini etkileyecekti.

Dolayısıyla çok zor bir durumdu. Önce evsizleri açlıktan kurtarmak için onlara dair bir nüfus sayımı gerçekleştirecek bir görev timi oluşturduk! Sonra geridönüşüm malzemeleri toplayanlar için bir kooperatif kurduk. Bu Dayanışma Ekonomisinin başlangıcıydı. Özellikle Caritas'ın yardımları sayesinde Dayanışma Ekonomisinin ne olduğunu öğrendik. Kooperatifçiliğin ilkelerini yüzde 100 benimsemeye karar verdik, ve ben 1996 itibarıyla bunun demokratik sosyalizmin bir ifadesi olduğuna ikna olmuşum.

GT&RO: 2000'li yıllarda Dayanışma Ekonomisini tartışmak ve planlamak üzere iki önemli mekan yaratılmıştı: Fórum Brasileiro de Economia Solidária (Brezilya Dayanışma Ekonomisi Forumu) ve Secretaria Nacional de Economia Solidária (Çalışma ve İstihdam Bakanlığının bir organı olan Dayanışma Ekonomisi Ulusal Sekreterliği). Bunların içinde yaratıldığı siyasi bağlamdan bahsedebilir misiniz? Dayanışma Ekonomisine ulusal, devlet ve belediye düzeylerinde nasıl yardımcı oluyorlar?

PS: Yüksek işsizlik oranlarının olduğu bir zamandı, ama yine de 1980'lerdeki kadar yüksek değildi. Cardoso'nun hükümeti pek çok açıdan güçlü bir biçimde neoliberaldi. Onun için en önemli şey enflasyonla mücadele idi. Bunu da faiz oranlarını düşürerek yaptı, bu da işsizliğe neden oldu, işçilere çok az pazarlık gücü kaldı.

2002 yılında seçildiği zaman Lula, Dayanışma Ekonomisinin hükümet programına dahil edileceğinden emindi. İşçi Par-

tisi Dayanışma Ekonomisini benimsedi, ve hala parti pat-formuna dahildir. Lula'nın Başkanlık dönemi başladığında, Dayanışma Ekonomisi hareketleri ulusal toplantılar düzenlemeye başladılar, ve Çalışma ve İstihdam Bakanlığında bir sekreterlik kurulması için ısrar ettiler. Bu 2003 yılında çok hızlı bir biçimde gerçekleşti. Meclisten onay almamız birkaç ay sürdü, ama o yılın Temmuz ayında Ulusal Dayanışma Ekonomisi Sekreterliği tam olarak kurulmuştu. Brezilya Dayanışma Ekonomisi Forumu Sekreterliğe bağlıydı, çünkü mantıklı olarak toplumsal hareketler olmadan hiçbir politikayı yürürlüğe koymayacaktık. Bir anlamı olmayacaktı. Forumla birlikte, tüm politikalar toplumsal hareketlerle etkileşim sonucu oluştu. Hareketler Dayanışma Ekonomisinin sorunları, iddiaları ve isteklerine dair canlı raporlar hazırlıyordu.

Bugün, Dayanışma Ekonomisi Amazon'dan Güneye tüm ülkede var. İstedığımız kadar büyük değil, ama artık küçük bir hareket de değil. Aynı kanun Sekreterlik dışında bir de katılımcılarının çoğunun Forum'dan geldiği bir Ulusal Konsey de kurdu.

Sekreterlik bütçesini Dayanışma Ekonomisi kooperatiflerine destek ve yardımcı olmak için kullanıyor. Bunu özellikle Rousseff'in birinci döneminde, Brasil sem Miséria programına katılarak yaptık. Beş ya da altı bakanlık bu programın parçasıydı, Sekreterliğin sorumluluğu, kentsel bölgelerde üretken bir içerme ve ilgilenenlerin kooperatif kurması için olanaklar sunma idi. Tahminimize göre bu politika yaklaşık yarım milyon ailenin yoksulluktan çıkmasına yardımcı oldu. Fakat biz Dayanışma Ekonomisine resmi kurumsal bir destek sağlayan ilk ülke değiliz. İlk ülke Fransa'ydı. 2001 yılında, ilk Sosyal Forum'da Fransız Dayanışma Ekonomisi Bakanı'yla buluştuk.

GT&RO: Üniversite temelli kuvözlerin nasıl başladığını anlatır mısınız?

PS: Kuvözler aslında Amerika Birleşik Devletleri'nde başladı. Öğrenciler ve profesörleri üniversite ortamında işletmeler kurmaya teşvik ettikleri için önemliler. Ve çok iyi işliyorlar. Federal Rio de Janerio Üniversitesi Dayanışma Ekonomisi için ilk kuvözünü 1994 yılında kurdu. Bizim kuvözlerimiz bilime adanmadıkları için farklı; esas olarak toplumsal meselelerle ilgileniyorlar. Birkaç yıl sonra Rio'nun gecekondularında popüler kooperatifler ürediğini gördük, ve şimdi Brezilya'da pek çok devlet üniversitesinin Sekreterlik tarafından desteklenen kendi kuvözleri var. Şu an Brezilya üniversitelerinde 110 adet kuvöz var. Bu popüler kuvözlerin

üniverstiler üzerinde de büyük etkileri var, çünkü buralarda çalışan öğrenciler farklı alanlardan geliyor: iktisat, coğrafya, sosyal bilimler, ve mühendislik. Ama çoğunluğu, hayatlarında ilk defa en yoksul toplumlarla iletişim halinde olan ve onlara yardım yolları arayan orta sınıf öğrenciler. Kampüs üzerinde olumlu bir etkisi var.

GT&RO: : Size göre, işçi dernekleri tarafından yönetilen ekonomik örgütlenmenin erdemleri nelerdir? Brezilya'da Dayanışma Ekonomisinin bugün karşı karşıya olduğu zorluklar nelerdir?

PS: En büyük erdemim demokrasi olduğunu söyleyebilirim. İnsanlar rekabet olmadan birlikte çalışıyor, birbirlerine saygı duyuyor. Bizim Dayanışma Ekonomisi haritamız Brezilya'da aktif olan 30.000 kooperatifin olduğunu gösteriyor. Bunlar üç milyon kadar insanı kapsıyor. Katolik Kilisesi, Central Única dos Trabalhadores (CUT) ve üniversiteler gibi toplumun önemli kesimlerinden de desteğimiz var. Çok yeni ve teşvik edici bir toplumsal deneyim.

Brezilya'da Dayanışma Ekonomisinin karşı karşıya olduğu zorluklar arasında en önemlisi, Dayanışma Ekonomisi işletmelerinin bir şekilde kırılgan olması. Pek çok beş yıl içinde yok oluyor. Genel olarak, küçük işletmelerin ömrü kısa oluyor. Fakat, elbette, hepsi küçük değil. Örneğin, Fábricas Recuperadas (Geri Kazanılmış Fabrikalar) var. İflas etmiş bir fabrika yeniden yaratılıp, yerini bir kooperatif aldığıda oluşuyorlar. Brezilya'da 67 adet Fábricas Recuperadas var, Arjantin'de daha fazlasını bulabilirsiniz.

GT&RO: Latina Amerika'daki ve dünyadaki diğer deneyimlerle karşılaştırdığınızda Brezilya'daki Dayanışma Ekonomisini nasıl görüyorsunuz?

PS: Dayanışma Ekonomisiyle ilgili hala her gün yeni şeyler öğreniyorum. Yerel düzeyde, işletmelerin kırılganlığıyla baş etmek büyük bir zorluk, ama kültürel boyutu çok önemli. Gruplar arasındaki iç çatışmalar ve anlaşmazlıklar işletmenin başarısı ya da başarısızlığında belirleyici olabilir. Çatışmalardan nasıl kaçınacağımız, daha da önemlisi, onları nasıl çözeceğimizi bilmeliyiz. Kültürel unsurun dünya çapında Dayanışma Ekonomisi için ne kadar merkezi olduğundan emin değilim, ama Güney Amerika, Filipinler, Güney Kore gibi diğer ülkeler -ve Avrupa ve Latin Amerika'dan diğerleriyle- bir karşılaştırma yapmak kesinlikle demokratik bir çalışma ortamı inşa etmek için önemli olacaktır. Onlardan öğrenmeliyiz. ■

Gustavo Taniguti'ye ulaşmak için: <gustavotaniguti@gmail.com>

> Uralungal,

Hindistan'ın En Eski İşçi Kooperatifi

Michelle Williams, Witwatersrand Üniversitesi, Güney Afrika, ve ISA Emek Hareketleri Araştırma Komitesi üyesi (RC44)

Hindistan'ın en eski işçi kooperatifi Uralungal'da narin bir inşaat.

Kerala, Hindistan'da dik-
kat çekici bir işçi koop-
eratifi tam 90 senedir
anaakım iktisatçıların
kehanetlerine meydan okuyor. 2000
üyeli, işçilere ait bir inşaat kooperatifi
olan Uralungal Emek Sözleşmesi Koop-
eratif Topluluğu (ULCCS), yollar, köprü-
ler, binalar gibi büyük altyapı projeleri
gerçekleştiriyor. Adını kuzey Kerala'nın
Malabar bölgesinde bulunan Uralun-
gal mezrasından alan Uralungal Koop-
eratifi, demokrasi, eşitlik, dayanışma,
karşılıklılık ve bütünleştirici ağlar gibi
dayanışma ekonomisinin niteliklerine
örnek teşkil ederek, yerel düzeyde al-
ternatif üretimde öncü olmuştur. Bu il-
keler, üyelerinin ruhu üzerinden olduğu
kadar, kooperatifin temel amacını
güvenli, değerli, ve karşılığı iyi verilen
iş garantisi ederek üyelerine -yani koop-
eratifin işçilerine- hizmet etmek olarak

tanımlayan kooperatif tüzüğü üzer-
inden temeline de kazınmıştır. Bunu
gerçekleştirmek için, büyük, kar amaçlı
(ve genelde yolsuz) müteahhitlerin
hükmettiği çok rekabetçi bir sektörde
bile, demokratik işyeri örgütlenmes-
inin ve eşitlikçi yeniden bölüşümün
öncülüğünü yapmıştır.

ULCCS'nin demokratik ve eşitlikçi
ilkelerle bağlılığı yirminci yüzyılın
başındaki kuruluş zamanlarından
geliyor. 1930'lar ve 1940'larda,
Malabar'da güçlü köylü ve işçi
hareketleri ortaya çıktığında, milliyetçi
hareket radikal bir yön aldığı ve
Komünist Parti bölgedeki hegemon
güç olarak ortaya çıktığında, Uralun-
gal siyasi çalkantıların merkezindeydi. Koop-
eratifin ilk yıllarında Malabar'daki bu
radikalleşme, demokratik karar alma,
kar yerine toplumsal amaçları olan,

ekolojik olarak sürdürülebilir ve kolektif
üretim dayalı alternatif bir ekonominin
ruhunu şekillendirmeye yardımcı oldu.
Yıllar içinde kooperatif, demokratik
örgütlenmesini, kolektif karar alma
mekanizmasını ve insanları karın önüne
koyan alternatif ruhuyla karşısına çıkan
her yeni zorluğu yaratıcı bir biçimde alt
etmek için kullandı.

Anaakım iktisatçılar sıklıkla, işçi koop-
eratiflerinin ortaya çıkması, hayatta
kalmaları ve gelişmesi durumunda,
kısaca sürede işçi kontrolüne ve işçi
sahipliğine dayanan yüksek ilkelerini
kaybederek, tipik bir kapitalist şirket
biçimini alacaklarını öngörür. Bu argü-
manlara karşı, ULCCS gibi işçi kooper-
atiflerinin performansı, ilham için ışık
olarak ve gelecek pratikleri için değerli
dersler içeren deneyimler olarak göze
çarpmaktadır.

ULCSS'nin başarısının merkezinde kooperatif içinde doğrudan ve katılımcı demokrasiye olan bağlılığı yatmaktadır. Bu makalenin kalan bölümünde katılımcı demokrasinin bu başarıdaki rolüne odaklanacağız.

> Karar Alma ve İşçi Demokrasisi

Kooperatifler, tipik kapitalist disipilin teknikleri ve teşvikler olmadan sıkı koordinasyonu ve verimli üretimi nasıl sağlıyor? İşçi sahipliğinin, müdürlerin gücüne zarar vermemesini ya da işçilerin sorumluluklarının azalmasına neden olmamasını nasıl sağlıyor? Daha spesifik olarak, ULCCS hiyerarşi ve katılımın makul bir karışımını yaratma konusunda nasıl başarılı oldu? Bu soruları yanıtlamak için ULCCS'nin hem verimli hem katılımcı olan bir emek süreci geliştirmeye dair deneyimine bakmalıyız.

ULCCS'de yönetim kurulu işçiler tarafından yıllık genel toplantıda seçiliyor; bu toplantıda aynı zamanda kooperatifin bir önceki senesinin detaylı bir raporu da tartışılıyor. Bu genel toplantı bir formalite değildir, ve yönetim kurulunun yeniden seçilmesi de önceden beklenen bir sonuç değildir. Fakat seçildikten sonra yönetim kuruluna sözleşmeleri tedarik etme, teknolojiyi seçme, işçileri farklı iş alanlarına dağıtma ve diğer rutin kararlar konularında özerklik verilir. Dolayısıyla yöneticiler kooperatifin yöneticileridir, bu da yönetimin işçiler tarafından seçildiği anlamına gelir. Bu, yöneticilerin seçilmemiş liderlik tarafından atandığı kapitalist şirketler karşısında büyük bir tezat oluşturmaktadır.

İnşaat alanlarında, yalnızca ispatlanmış yönetim becerisi olan ve herkes tarafından saygı duyulan ve güvenilen işçiler arasından seçilen şantiye liderleri önderlik etmektedir. İşçiler ve şantiye liderleri sürekli alandaki iş bölümünü ve prosedürleri tartışır - örneğin,

(kooperatif tarafından hazırlanan) kolektif bir öğlen yemeği yerken. Kapsayıcı tartışmalar sürer, fakat karar bir kez alındığında, herkesin ona uyması gerekmektedir. Şantiye liderlerinin talimatlarına uymamak, görevini ihmal etmek, finansal düzensizlikler ya da kasıtlı olarak performans düşüklüğü, disiplin tedbirlerini alınmasına neden olabilir, ki bu tür tedbirlere nadiren ihtiyaç duyulmaktadır.

Demokratik süreçler kooperatif içinde düzenli iletişim ile sürdürülmektedir. Şantiye liderleri yönetim kurulu ile birlikte günlük toplantılara katılır. Tüm şantiye liderleri, kurul üyeleri, ve teknik çalışanlar haftalık toplantılara katılırlar, ve tüm işçi üyeler yeni gelişmelerin rapor edildiği ve üyelerin eleştirilerde bulunabildiği aylık toplantılara katılırlar. Tüm mali bilançolar yıllık genel toplantılarda tartışılır. Bu kadar çok toplantı zaman ve enerji gerektirir ama aynı zamanda bir kolektif sahiplik, dayanışma, ve ortak misyon hissi üretir ve verimliliği arttırır.

> Katılım ve Pazar Rekabeti

ULCCS için özel müteahhitlerle rekabet etmekteki esas zorluk, kooperatifin işçilerin imtiyazlarını keserek, malzemenin çalarak ya da sözleşmelerde sahtekarlık yaparak masrafları kısamamasıdır. Kooperatif kontrat sözleşmelerine uymayı her zaman kutsal bir ilke olarak görmüş, bu da onun etkileyici itibarına katkıda bulunmuştur. Hindistan'ın kamusal projelerinin yolsuzluk ve manipülasyon yüzünden kötü bir şöhreti vardır, bu sınırlar da çok ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Kooperatifin rekabet üstünlüğü, hem teknolojinin verimli kullanımından, hem de emek yoğun inşaat sürecinde çok kıymetli bir nitelik olan, işçilerin gayret ve becerilerinden kaynaklanan yüksek emek üretkenliğinden geliyor. Örneğin, sıradan bir şosenin maliyeti ve kalitesi farklı katmanların kalınlığına, kırmızı toprağın ne kadar etkili bağlandığına,

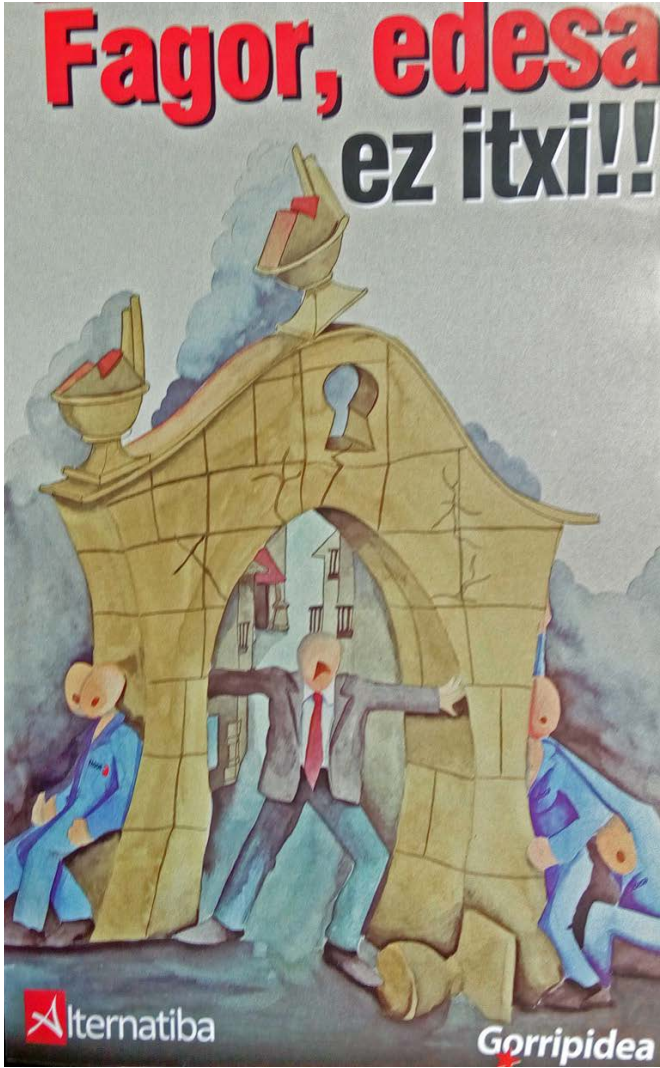
asfaltın ne kadar düzgün karıştırıldığına, ve metal katmanın üzerine zamanında uygulanmasına bağlıdır. Her adım, işçilerin becerisini, gayretini ve sorumluluk almasını gerektirir. İnşaatta, beton dökümü de benzer biçimde çok sayıda işçi arasında yakın işbirliği yapılmasını gerektirir. Dahası, bir plan dahilinde çalışmaya motive olmuş ve gereksiz atıklardan kaçınan işçilerin varlığı, kooperatifin projeleri zamanında ve başarılı biçimde bitirmeleri için çok önemlidir. Dolayısıyla, -basitçe şeflerin ya da yöneticilerin değil- işçilerin sorumluluğu ve becerileri kooperatifin en kıymetli vasfıdır. ULCCS karar alma süreçlerinde aktif katılımına öncelik tanır, ve aynı zamanda cömert ödeme paketlerine ve olumlu çalışma koşullarına sahiptir. Makineleşme iş sahalarını dönüştürdü, ve inşaat alanındaki pek çok iş gereksiz ya da vasıfsız hale geldi. Dahası, makineleşmeye bağlı olarak hızla yaşanan değişim, işçilerin bağımlık hissini ve dayanışma bağlarını da değiştirebilirdi. Bu potansiyel tehlikelerin farkında olan kooperatif, bunlara demokrasiyi üç yönde derinleştirerek yanıt verdi: Şeffaf, açık tartışmaya derinden bağımlılık; işçilerin geribildirimlerine tekrar öncelik verme; ve beceri geliştirme programlarını iyileştirme.

Pusuda bekleyen bir diğer tehlike ise günümüzde işçiler arasındaki bağıllığın aşınmasıdır. Yakın bir zamana kadar, üyelerin çoğu öncü neslin akrabalarıydı, fakat bugün çok sayıda yeni işçi bu akrabalık bağlarına ya da yerel bağlara sahip değiller. Pek çok katılımcı yıllık genel toplantılardaki tartışmaların niteliğine dair endişe duyuyor. Bunun yanında işçilerin ek iş yapmaya dair istekleri de zayıflamış durumda. Bu eğilimin, kooperatifin tarihine, bağıllık ve fedakarlık geleneklerine, ve ULCCS'yi bugünkü haline getiren ilkelere dair sürekli bir eğitim yürütülmesi dışında kolay bir çözümü yoktur. Dolayısıyla, ULCCS'nin özgün bir kooperatif olarak hayatta kalabilmesi politik bir mevzudur. ULCCS, piyasa değerlerinin hakim olduğu bir toplumda dayanışma değerlerini üretmelidir. ■

Michelle Williams'a ulaşmak için: <michelle.williams@wits.ac.za>

> Mondragon Kooperatifleri Başarıları ve Zorlukları

Sharryn Kasmir, Hofstra Üniversitesi, ABD

Mondragon'un amiral gemisi işletmesi, büyük cihaz üreticisi Fagor'un iflası

bunun da şiddetli neoliberalizmle geçen on yıllardan sonra hoş karşılanan bir mesaj olduğunu savunuyorlar.

İspanyol Bask bölgesindeki -dünyada işçilerin sahibi olduğu en başarılı kooperatif işletmesi olarak görülen- Mondragon, bir model olarak sıklıkla tartışılmaktadır. 1950'lerde bir Katolik Eylem projesi olarak başlayan Mondragon, bugün 257 finansal, endüstriyel, perakende, ve araştırma ve kalkınma firmasını içermekte ve yaklaşık 74,000 insana iş vermektedir. Kooperatifler ticari mutfak gereçlerinden (Fagor markası altında), sanayi robotlarına herşeyi üretmektedir; perakende devi Eroski'nin Avrupa çapında 2,000 satış noktasına sahiptir; ve Caja Laboral bankası ve sosyal güvenlik kooperatifi, üyelere ve ilişkili işletmelere finansal hizmetler sunmaktadır. Kooperatifler sendikalaşmış değildir, ve dışarıdan hisse sahibi olan kimse yoktur. Onun yerine her işçi ya da yönetici bir üye olarak şirkete yatırım yapar, ve genel kurulunda bir oya sahiptir. Her kooperatif, sisteme dair planların yapıldığı iş iş kararlarının alındığı Kooperatif Kongresinde temsil edilir.

Büyüklüğü ve başarısı Mondragon'u kooperatif deneyimleri arasında eşsiz kılar, fakat ona hayran kalınmasının başka nedenleri de vardır. Kooperatif, ekonomik krizlerde bile İspanya'nın Bask bölgesinde üyelerinin işlerini korudu. Bir dayanışma ruhu ortaya koyarak üyeler, maaşlarından kesinti yapılmasını, ek fonlara yatırımda bulunmayı ve gerekli görüldüğü zamanlarda kooperatifler arasında transfer edilmeyi kabul ediyorlar. Mondragon'da en yüksek yöneticinin maaşı en düşük maaşlı üyenin maaşının dokuz katıyla sınırlanmıştır; bu İspanya'nın genelindeki 127:1 oranıyla karşılaştırıldığında inanılmaz derecede düşüktür. Mondragon'un temel ilkesi olan emeğin sermayeye egemenliği, karın üyelerin Caja Laboral'daki hesaplarına dağıtılmasında da görülür. Bu hesaplar özel hesap olarak tutulur ama kooperatif grubuna yatırım da yapabilirler.

Finansal krizin ve kemer sıkma politikaları karşı eylemlerin arkasından, ABD ve Avrupa'da kapitalist olmayan toplumsal ilişkileri ve dayanışma ekonomilerini beslemeye dair ilgi giderek büyüyor. Akademisyenler ve savunucular, işçilerin sahibi olduğu kooperatiflerin güvenli iş ve işçilere iş kontrolü sunduğunu ve dayanışmayı cesaretlendirdiğini öne sürüyorlar. Bu dönüşümlerin sosyalizmin, ya da en azından daha demokratik ve adaletli bir kapitalizmin tohumlarını ektiğini,

Ancak Mondragon genelde kapitalizme bir gerçek yaşam alternatifi arayanlar için başlangıç noktası olsa da, kooperatifteki sıradan işçiler, çalışma koşulları ve sınıf hakkındaki önemli sorular da sıklıkla kenarda durmaktadır.

Kooperatifleri Bask bölgesinde yoğunlaşmış olsa da, Mondragon 1990 yılında küreselleşti. Şu an kendisine bağlı 100 yabancı şirketi ve müşterek teşebbüsü kontrol etmektedir. Bunların çoğu, düşük ücretli ya da gelişen pazarlara sahip gelişmekte olan ülkeler ve sosyalizm sonrası ülkelerde bulunmaktadır. Bu şirketlerin sahipleri işçiler değildir, ve çalışanlar kooperatif üyelerine verilen haklar ya da ayrıcalıklara sahip değillerdir. Onlar, ücretli işçilerdir. Bask bölgesi ve İspanya'da bile, endüstriyel kooperatifler ve perakende kooperatifleri önemli sayıda kısa dönemli sözleşmelerle çalışan geçici işçiler barındırmaktadır. Bugün, Mondragon'un şirketlerinin yalnızca yarısı kooperatif, ve çalışanlarının yalnızca üçte biri üyedir.

2013 yılında Fagor Electrodomésticos (elektronik ev eşyaları bölümü), İspanya'daki konut ve beyaz eşya piyasalarını şok eden 2008 finansal krizinin bir kurbanı olarak, iflasını ilan etti. Mondragon grubu yıllardır Fagor'a ihtiyacı olan kaynakları sağlıyordu, fakat markanın 6 ülkeye yayılmış 18 fabrikadaki yatırımları giderek daha büyüyen bir yük haline geldi; ve sonunda Mondragon kooperatifleri artık Fagor'u kurtarma konusunda gönülsüz oldular. İflas, 5,600 adet işi tehdit etti (iş sayısı balondan önce 11,000'di).

Bu, 25,000 nüfuslu Mondragon şehrini sert vurdu. Mondragon ve yakınlardaki kasabalarda yaşayan Fagor üyeleri erken emekli oldular ya da diğer kooperatiflere transfer oldular, fakat yerel sözleşmeli işçiler ve Fagor işletmelerindeki 3,500 çalışan benzer biçimde korunmadı. Onların kaderleri, ve diğer kooperatif işletmelerindeki çalışanların koşulları da kooperatif ilkeleri, demokratik yapıları ve karın üyelere dağıtılması kadar Mondragon hikayesinin bir parçası.

Polonya'nın Wrocław şehrinde 2008 yılında düşük ücretler ve sendika karşıtı baskılar için gerçekleştirilen bir grev, Fagor'un Bask bölgesindeki kooperatif üyeleri, İspanya'daki geçici işçileri ve bağlı şirketlerdeki ücretli emekçilerden oluşan üç katmanlı emek gücü hakkında şüpheler uyanmasına neden oldu. Bask bölgesindeki iş güvenliği, makul ücret ve işyeri katılımı, başka yerlerdeki sömürüye mi dayanıyordu?

Kooperatife ait şirketlerle yabancılara ait kapitalist şirketleri karşılaştıran, Çin'de Mondragon'a bağlı şirketlere dair yapılmış bir araştırma, ücretlerin düşük, çalışma saatlerinin uzun, koşulların zorlu olduğu sonucuna vardı. Tıpkı kapitalist rakipleri gibi Mondragon kooperatifleri de emek yoğun ürünleri ucuza mal etmek ve gelişen pazarlara

yakın olmak için Çin'de yatırımlar yapmışlardı. Bu, kooperatif üyelerinin uluslararası bir strateji geliştirmek üzere yaptıkları oylamada kabul ettikleri bir stratejiydi.

Bağlı şirketler kooperatiflere dönüştürebilir mi? 2003 Kooperatif Kongresi katılım ve demokrasiyi genişletmek için "sosyal açılım" çağrısı yapmış olsa da, farklı ulusal yasal çerçeveler bunun gerçekleşmesini zorlaştırabilir. Mondragon'un kar amaçlı olmayan örgütlenmesi, Birleşik Metal İşçileri'ne ABD'de sendikalaşmış kooperatifler geliştirmeleri için yardımcı olarak ve yakın zamanda Pittsburgh'da açılmış ticari bir çamaşırhaneye birlikte çalışarak, küresel sosyal ekonomi ağını güçlendirmeyi umuyor. Bununla beraber, Mondragon'a bağlı şirketler, hedefleri hissedarlar için karlarını maksimumuma çıkarmak yerine Bask bölgesinde işleri ve kooperatifleri korumak olsa da, yine de sıradan şirketler gibi işliyor.

Pek çok analist, üye olmayan çalışanlara da iyi davranılacağına dair Mondragon grubuna güveniyor; bunun için de Meksika'da işçileri eğitmek için yapılan çabalara ve Galiçya, İspanya'da özel bir şirketin kooperatife dönüştürülmüş olmasına işaret ediyorlar. Fakat başkaları, Mondragon'un küresel stratejisinin, kapitalist bir çağda kooperatiflerin hayatta kalamayacağı ispat ettiğini öne sürüyorlar: rekabetle karşı karşıya kaldıklarında, kooperatifler ya kapitalist şirketlere dönüşecekler, ya da batacaklar.

Ancak bu sorunların daha uzun bir tarihi var. 1980'lerin sonunda, bir Fagor kooperatifinde işçilerin fabrikadaki koşullarının, karar almada mekanizmasında sıradan işçilerin katılımının ve işçi özdeşiminin, yan taraftaki sendikalı işçilere sahip kapitalist fabrikadan daha iyi durumda olmadığını gördüm. Dahası, kooperatif üyeleri, o sırada aktivist solcu bir koalisyonun bir parçası olan Bask emek hareketiyle çok az dayanışma gösteriyordu. Mondragon kurumsal olarak bu siyasetlerden uzun durdu, ve yerel metal sektörü işçileri greve gittiklerinde kooperatif üyeleri çalışmaya devam etti.

Mondragon kapitalist olmayan bir sığınak gibi görünebilir, ama özellikle de işçileri -üyeleri, sözleşmeli işçileri ve ücretli emekçileri- merkeze koyduğumuzda, yaşanmış deneyimlerinden önemli dersler çıkarabiliriz. Geniş tabanlı bir emek hareketi ve toplumsal hareket inşa etmede kooperatiflerin rolü nedir? Ve Mondragon'un eşitlikçi dürtüleri daha geniş bir politik vizyonu nasıl güçlendirebilir? Mondragon kapitalist olmayan için düşünmeye dair bir başlangıç noktası sunuyor - ama bu örnek, içerdiği alternatif iş modeli için olduğu kadar, sınıf ve iktidar hakkında sorduğu zor sorular nedeniyle de çok kıymetlidir. ■

Sharryn Kashmir'e ulaşmak için: <sharryn.m.kasmir@hofstra.edu>

> Yunanistan'da Aracı Karşıtı Hareket

Theodoros Rakopoulos, Bergen Üniversitesi, Norveç

Selanik'te patates pazarlama.

Kooperatifler, sıklıkla, Yunanistan'ın son altı yıldır karşı karşıya olduğu ekonomik kriz benzeri durumlarda, bir halk hareketi tepkisi olmuştur. 1930'lar da Amerika'daki krizden, 1990'ların başında Doğu Avrupa'daki sosyalizm sonrası zor zamanlara, 2001'de Arjantin'i vuran krize kadar, geçiş ya da ekonomik durgunluk zamanlarında işçilerin işlerini kurtarmış ve işçiler için bir güvenlik ağı oluşturmuştur. Yunanistan süregelen ekonomik durgunlukla karşılaştığında - 2015 yılında işsizlik oranı %27'nin üzerindeydi-, kriz içindeki gündelik hayatın toplumsal düzenlemelerinden ve çok sesli siyaset alanından yararlanan bir dizi hareket, çok politize bir enformel kooperatifler ağı geliştirmiştir. Yunanistan'ın dört bir yanındaki halk hareketleri, bazen "dayanışma" ya da "alternatif ekonomi" olarak da adlandırılan, karşılıklılığa dayanan

bir sosyal ekonomi inşa ederek, yeni bir radikalleşme dalgasını dışa vurmuştur.

Geçtiğimiz beş yılda, bu enformel halk hareketleri ağının gelişimi, Yunan solunun nüfusunun artmasıyla ve Syriza'nın (Radikal Sol Koalisyonu) adım adım iktidara gidişiyile yakından ilişkiliydi. Fakat bu örtüşme şimdi aktivistler için bir ikilem üretmiş durumda: Syriza'nın seçimlerdeki başarısı ve partinin son dönemdeki yeni kemer sıkma politikalarını kabul etme kararıyla, aktivistlerin dayanışma ekonomisi yeni zorluklarla karşı karşıya kalıyor.

> Hareket eylem halinde

Çoğunlukla enformel kooperatif grupları etrafında yapılandırılmış olan bu deneyler - barter pazarları, zaman bankaları, ve sosyal klinikler ve eczaneler gibi kooperatif olarak organize

edilmiş sosyal refah hizmetleri- kemer sıkmaya birer alternatif sunmuştur. Yunanistan şehirlerindeki işçi sınıfı ve alt orta sınıf semtleri, özellikle 2011 ve 2014 arasında enformel kooperatifleşmenin canlı örneklerini deneyimlediler.

Yunanistan'ın ikinci büyük şehri olan Selanik'te şehir merkezinin ve bazı popüler banliyölerin sakinleri "aracı karşıtı" hareketten faydalandılar. Ücret almayan katılımcılar, açık, geçici çiftçi pazarlarında tarımsal üreticilerin mallarını tüketicilere doğrudan satabilmelerine yardımcı olarak, halk hareketleri kooperatiflerinin gıda dağıtımını koordine ettiler. 2012-13'te Yunanistan'da buna benzer 80 kadar grup vardı; 2013'ün ikinci yarısında bu saha çalışmasının başlarında ve hareketin en parlak günlerinde iken, yalnızca Selanik'te her pazar binlerce kişinin katıldığı benzer "flaş" pazarlar kuruluyordu.

Bu aracı-karşıtı hareket gıda dağıtımını yöneten enformal kooperatifler etrafında örgütlenmişti. Kent aktivistleri, çiftçi pazarlarını, yoksul semtlerde ve orta sınıf semtlerinde meydanları, otoparkları ya da parkları işgal ederek organize ediyorlardı. Bu doğaçlama pazarlar, pazardaki araçlardan kurtulmak üzere düzenleniyordu. Sımsarların ücretini aradan çıkarmak taze malların uygun fiyatlı olmasını sağlıyordu. Eylemciler, yakın kırsal bölgelerdeki çiftçilerle iletişime geçerek onları düzenledikleri pazarlara davet ettiler ve uzun dönemli işbirlikleri için birlikte çalıştılar. Eylemciler pazarları enformel olsa da düzenli olarak gerçekleştirdiler; çiftçiler taze ürünlerini neredeyse normal satış fiyatının yarısına satıyordu.

Bu ilişkiler, çiftçilerin şu anda Meclis'te en çok vekile sahip üçüncü parti olan Neo-Nazi partisi Altın Şafak'a oy vermeyeceklerini ya da ırkçı politikaları desteklemeyeceklerini şart koşan sözleşmelerle resmi hale geliyordu.

> Hareket (görelî) kış uykusunda

Bugün, çok sayıda yerel hanehalkının temel ihtiyaçları bu enformel tarımsal dağıtım aracılığıyla karşılanmaktadır. Fakat 2013'de tepe noktasına eriştikten sonra hareketin kapsamı, pratikleri ve hatta kimliği dalgalanmaya başladı. Birkaç aracı karşıtı grup şu an etkin değil, daha az sıklıkta toplanıyor ya da pazar faaliyetlerini tümüyle durdurmuş durumda.

Aracı karşıtı hareketinin temel sorunu, içinde bulunan koşulların çok dostane olmamasından kaynaklanıyor. Kooperatifçiler, işgalci pazarları için lisans alamadıkları zaman polis soruşturmasına maruz kaldılar, ve bazı çiftçilere "kamuya ait alanı yasadışı biçimde işgal etmek"ten ceza kesildi. Bu suç duyurusu genelde bir aracılar lobi grubu olan Selanik Açık Pazarlar Birliği tarafından yapılmıştı. Kişisel yorgunluk da bir rol oynuyor: pek çok aktivist, çiftçilerin pazarları örgütlemeye lider rolünü oynama konusundaki çekinceleri nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştı.

İkinci, ve daha karmaşık olan sorun, aktivistlerin bu enformel işleyişin bir direnç taahhüt edip etmediğine dair endişeleriyle ilgilidir. Çok sayıda aktivist resmi olarak kooperatifleşmeyi tartıştı, fakat bu adım ilerici bir siyasi ve hukuki çerçeve gerektiriyordu.

Elbette, ilerici bir hükümetin varlığı bu çabalara çok yardımcı olabilirdi. Ocak 2015'in başında, Syriza'nın hükümete gelmesinden önceki aylarda, hareket bir kış uykusuna yatmaya başladı. Devletin baskısıyla yüzleşen ve çiftçileri hareketin içinde daha doğrudan bir rol oynamaya ikna edemeyen aktivistler, "dayanışma ekonomisi"leri için daha avantajlı koşullar olmasını umut ettiler. Hükümette bir değişiklik

bekleyerek, enformal kooperatifleri güçlendirmeye dair çabalarını geri çektiler. Grup toplantılarında bazı katılımcılar asimilasyonda dair endişelerinden bahsettiler, fakat çoğu dayanışma ekonomisi aktivistinin, bir aktivistin deyimıyla "Sol, devlete liderlik etmeye başladığında" çok farklı bir iklim olacağına dair bir beklentisi vardı. Gerçekten de, pek çok grup toplantısı "biz devletin yapması gereken şeyi yapıyoruz" fikri etrafında dönüyordu, ve önde gelen bir aktivist bir toplantıda "hareketin kolaylıkla sosyal devlet tarafından desteklenen çiftçilerin mobilizasyonuna dönebileceğini" ileri sürdü. Özellikle Syriza üyeleri gruplara katılmaya (ya da bir aktivistin şakayla karışık biçimde söylediği gibi, "sızmaya") başlayınca, Syriza'nın "sosyal ekonominin bu yeni çağını" kuvvetlendireceğine dair açık bir hissiyat oluştu.

> Syriza İktidarda

Parti seçilmeyi beklerken, grupların kendi aralarındaki ve enformel gruplarla devlet arasındaki bağları güçlendirme amacıyla bir şemsiye örgüt kurdu. Bu, Syriza'nın popüleritesini de arkasına alarak, dayanışma ekonomisine uluslararası alanda önemli miktarda tanınma vaat ediyordu. Fakat parti platformu, hareketin halk hareketleri seviyesinde gelişmesini hedeflemiyordu. Onun yerine, çeşitli aktörlerin Syriza ile daha çok ilişkilendiği, diğerlerinin ise kendilerini hareketten tümüyle çektiği, karmaşık bir duruma şahit olduk.

Bu esnada, bazı ilerici belediyelerin kendi aracı karşıtı pazarlarını düzenlemeye başlamasına rağmen, gıda dayanışma ekonomisi hem sayısal olarak hem de çekiciliği açısından giderek zayıfladı. Bazı özgün halk hareketleri bugün, bazı aktivistlerin asimile edilmişlik, diğerlerinin ise kuvvetlenme dediği şey arasında gidip gelmekte, bir belirsizlik içinde durmaktadır. Bazı aktivistler, hareketin devleti kucaklayışına dair bu kısmi dönüşümü, popüler "anatesi" kavramıyla tanımlıyorlar. Bu kavram, halk hareketlerinin enerji ve potansiyellerini kurumsallaşmış siyasete

sunabileceklerini, ve dolayısıyla bu siyasetin faaliyetlerini bastıracağını yansıtıyor. Kabaca müzakere etmek, pratiği ise müzakereci siyaset olarak çevrilebilir.

Çelişkili biçimde, kooperatif sosyal ekonomisi, radikal sol kanat hükümetin ilerici siyasetiyle eklemlendikçe, iktidardaki Syriza dayanışma ekonomisinin önünde beklenmedik bir engel haline geldi; bu gerçek, parti ve enformel gruplar arasındaki bağlarda, ve en önemlisi Sol'un dayanışma ekonomisini destekleyeceği beklentisinde yatıyordu. (Çarpıcı bir biçimde, Ocak seçimlerindeki temel slogan "umut geliyor"du.)

Dayanışma hareketinin omurgası olan siyasal mobilizasyon geriledi, fakat Selanik'in sivil ve siyasal hayatında aracı karşıtı hareketin önemli bir izi hala görülebilir. Sosyal klinikler ve eczaneler hala etkin, ve artık görece resmi bir hal almıştır. Aracı karşıtı hareket tarafından kurulmuş bir kooperatif gıda dükkanı ise çok başarılı olmuştur. Bu arada, Syriza'nın kemer sıkma politikalarını durdurmadaki kasvetli başarısızlığı -partinin yeni bir mali yardım ve kemer sıkma paketi sunması- belki de halk hareketi ve hükümetin arasındaki mesafeyi açarak, pek çok dayanışma ekonomisi katılımcısının gözünde kurumsal Solun meşruiyetini ortadan kaldırdı. Ufukta beliren yeni kemer sıkma politikalarının ışığında, hükümet, kooperatifleri ve dayanışma ekonomisinin tümüyle destekleyecek ve yükseltecek bir yasal çerçeve yaratmak için esnekliğe sahip olmayacak. Bu değişiklik, bir aktivistin sözleriyle, "maddi ihtiyaç ve duygusal öfkeden fıskıran" bir hareketi yeniden canlandırabilir mi? Bu yeni dinamiklerin dayanışma hareketini yenileyip yenilemeyeceğini, ya da katılımcıların kurumsal sol siyasetle arasındaki rahatsız ilişkisini yeniden şekillendirip şekillendiremeyeceğini ancak zaman söyleyecek. ■

Theodoros Rakopoulos'a ulaşmak için: <trakopoulos@gmail.com>

¹ Bu makale, Wenner-Gren Vakfı'nın antropolojik çalışmalar için verdiği bursla (Burs No.8856) gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanmaktadır.

> Arjantin'de Geri Kazanılmış İşletmeler

Julián Rebón, Buenos Aires Üniversitesi, Arjantin

İşçiler tarafından 2001 yılında devralınmış olan Zanon seramik fabrikası, Arjantin'deki en önemli geri kazanılmış fabrikalardan biridir.

Buenos Aires'in Garín bölgesinde 11 Ağustos 2014 sabahı: Donnellet Graphic şirketinde çalışan 400 işçi, fabrikanın ön kapısında çokuluslu şirketin Arjantin'deki faaliyetlerini durduğuna dair bir duyuru bulur. İşçiler toplanıp fabrikayı ele geçirirler. Bir kooperatif olarak örgütlenerek çok geçmeden üretime başlarlar.

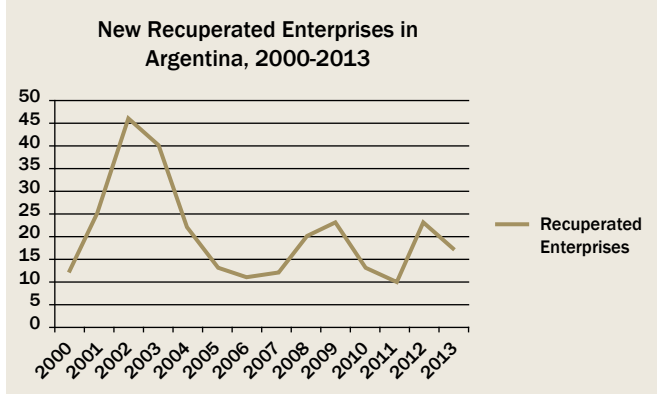
Donnelley işçileri Arjantin'de 2000 yılından beri 300'den fazla şirket tarafından harekete geçirilen bir stratejiye dayanıyorlardı: geri kazanılmış işletmeler. Krizdeki şirketlerin işçileri sıklıkla üretimi kendileri yapabilmek ve işlerini savunabilmek için işçi koopartifleri şeklinde örgütleniyorlardı. Bu savunma stratejileri, kooperatifliğin temel özelliklerini içeriyor - demokrasi, gönüllü kurum, ve kolektif sahiplik -, ve ele geçirilmeden önceki hallerinden daha demokratik ve adaletli şirketler yaratıyordu.

Arjantin'de işçiler şirketleri 1990'ların sonunda, özellikle de 2001 genel krizinden sonra, "geri kazanmaya" başladılar. 1990'lardaki neoliberal reformlar ekonomiyi içinden çıkılmaz bir duruma soktular, fakat Arjantin'in ilk genel kırsal işçiler tarafından geri kazanılmış şirketlerin yayılmasına

iki şekilde yaradı. İlk olarak, bu dönemde şirketler kapandı ya da iflas etti, bu da görülmemiş seviyelerde işsizliğe ve iş güvencesizliğine neden oldu. İkinci olarak, bu şiddetli siyasi kriz, içinde işçiler tarafından geri kazanılmış şirketlerin bir toplumsal hareket haline geldiği, daha önce görülmemiş toplumsal huzursuzluk ve mücadele süreçlerini tetikledi. Çalışma kültürü tarafından güçlü bir biçimde belirlenmiş bir toplum için, işsizliği protesto etmek yaygın ve meşru bir proje oldu.

Sosyo-ekonomik ve siyasi kriz yatıştıktan sonra bazı akademisyenler işçiler tarafından geri kazanılmış şirketlerin yok olacağını düşündüler, fakat bu gerçekleşmedi. Aşağıdaki sayı, yeni geri kazanılmış fabrikaların sayısının 2002 yılında zirveye ulaşmasına rağmen, ekonomi iyileştikçe ve işsizlik oranları düştükçe bile el koymaların devam ettiğini gösteriyor. İşçilerin artık, yeni bağlamlarda da yaymaya devam ettikleri, toplumsal olarak tanınmış bir araçları vardı. Düşmesine rağmen sabit kalan (son birkaç yılda %7 civarında seyreden) işsizlik oranları ve bu süreçlere aleyhte olmayan (en azından federal düzeydeki) siyasi koşullar, genişleme sürecinin işine yarıyordu.

İşçiler tarafından geri kazanılmış şirketler kalıcı olacakmış gibi görünüyor. Buenos Aires Üniversitesi'ndeki *Programa Facultad Abierta*'ya göre 2013 yılında Arjantin'de 311 geri kazanılmış şirket, 13,642 işçi çalıştırıyordu. Şirketlerin yarısının Buenos Aires Metropol Bölgesi'nde yer alıyor, fakat ülkedeki 24 bölgenin 21'inde işçiler tarafından geri kazanılmış fabrikalar bulunmakta. Bunlar genelde metal, grafik, tekstil ve gıda sektörlerinde çalışan küçük ve orta ölçekli şirketler.

Buenos Aires Üniversitesi, Programa Facultad Abierta'dan alınan veri üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Geri kazanılmış şirketler yeni işler yaratmayı ve tutmayı başardı, yalnızca birkaç tanesi kapandı. Ne var ki, yine de çeşitli zorluklar ve gerilimlerle karşı karşıya kalıyorlar. Örneğin, varolan yasaya göre, bir fabrikayı ele geçiren işçiler özerk işçi sayılıyor; bu da emeklilik, sağlık sigortası ve aile ek ödemelerini azaltıyor. İşçi kooperatifleri şu anda devle-

tin spesifik olarak işçi yönetimini tanımamasını, onlara yasal olarak işverenlerle aynı sosyal hakları vermesini istiyor. İşçiler tarafından yönetilen şirketler aynı zamanda, işçilerin yasal olarak üretim ünitelerinin sahibi olup olmadıklarının belirlenmesi gibi bir güçlülükle de karşı karşıya kalmakta. İşçiler fabrikaları yasal olarak ele geçirirken yerel kamusal kullanım ve kamulaştırma yasalarına dayanmışlardı, fakat bazı durumlarda bunlar mülkiyet haklarını çözümlenmede yetersiz kaldılar. Dolayısıyla akibetleri yerel yetkililerin ya da hakimlerin desteğine bağlı oldu.

2011 yılında İflas Kanunu, diğer bir deyişle *Ley de Concursos y Quiebra*, iflas durumunda, kooperatif şeklinde örgütlenmiş işçilerin iflas etmiş bir şirketi almak için işyeri kredisi (*acreencias laborales*) kullanabilmesini sağlayacak şekilde değiştirildi. Ne var ki, bu kanun her durumda uygulanmıyor, ve yeni yeni kullanılmaya başlandı. Mülkiyet haklarının tanımlanmadığı bu bağlamda işçiler tahliye edilme riskiyle karşı karşıya kalıyor. Ben bu makaleyi yazmayı bitirirken, polisler yakın zamanda geri kazanılmış olan La Roble adlı restorandan işçileri tahliye ediyordu, geri kazanılmış Hotel Bauen'de ise işçiler tahliye emriyle yüzleşiyorlardı. Geri kazanılmış işletmeler toplumsal olarak meşru olsalar da, henüz kanun tarafından tümüyle tanınmış değiller. ■

Julián Rebón'a ulaşmak için: <julianrebon@gmail.com>

¹ 2012'de Buenos Aires Üniversitesi'ndeki Gino Germani Enstitüsü Buenos Aires Metropol Bölgesinde bir anket çalışması gerçekleştirdi. Sonuçlar nüfusun %73'ünün geri kazanılmış şirketlerin varlığından haberdar olduğunu ve bunların %93'ünün bunu olumlu bir gelişme olarak gördüğünü gösterdi.

> Dünyanın Sonu mu, Kapitalizmin Sonu mu?

Leslie Sklair, Londra Ekonomi Okulu, Birleşik Krallık

| İllustrasyon: Arbu

Kapitalist küreselleşme neden bütün insanlığa refah, mutluluk ve barış getirme konusunda kesinlikle başarısız olacaktır? Kapitalizmin iki ölümcül kusuru, sınıf kutuplaşması krizi (zengin zengileşiyor, çok yoksul olanlar her zaman var olacak, ve orta sınıf giderek güvencesizleşiyor) ve ekolojik sürdürülemezlik krizidir (tüketimcilik kültür-ideolojisi tarafından acımasız bir şekilde desteklenen kapitalist ve sosyalist büyüme dogmalarının kaçınılmaz sonucu). Bu krizler doğrudan (şirketler, siyasi, profesyonel ve tüketimci fraksiyonlardan oluşan) ulusötesi bir kapitalist sınıfa ve onun hakim değerler sistemi olan tüketimcilik kültür-ideolojisine atfedilebilir.¹

Burada, ilerici bir kapitalist olmayan dönüşümün temel öğrelerine işaret etmek istiyorum. Bunların ilki, boyuttur. Büyük ölçekte profesyonel metaların, tüketim metalarının ve hizmet organizasyonlarının hizmet verdiği devasa ulusötesi şirketler ve devasa şirket devletler, bütün insanların hayatına hükmediyor. Dolayısıyla daha küçük ölçekteki yapıların daha iyi işleyebileceği ve insanların daha tatmin edici hayatlar yaşamalarını sağlayacakları çok açık gibi görünüyor. Bu hücrel bir yerelliğin fantazisi değildir; benim alternatif, radikal, ilerici küreselleşme vizyonum, temel olarak gezegendeki herkesin makul bir hayat standardına sahip olmasını sağlayarak, farklı düzeylerde işbirliği yapan küçük üretici-tüketici (ÜTK) kooperatiflerden oluşan ağlar tahayyül ediyor.

Birileri “dünyanın sonunu hayal etmek,” demişti, “kapitalizmin sonunu hayal etmekten daha kolaydır” - kapitalist küreselleşme dönemiyle ilgili derin bir gerçek bu. Kapitalizmin musibetleri hakkında, kapitalist olmayan bir dünyanın nasıl olabileceği hakkında yazıldığından daha fazla yazıldı, özellikle de yakın geçmişin sözde sosyalizmleri ve komünizmleri bağlamında. Bunun ötesine gidebilmek için baştan başlamamız gerekiyor. Ben, ilerici bir değişiklik şansının en iyi ihtimalle küresel kapitalizmin, sosyal demokrasinin, ve onların yarattığı devlet biçimlerinin tarihlerinin çöplüğü ile müzakere etme, onlardan kaçınma, ve sonuç olarak onlara teslim olmayı içeren uzun vadeli süreçler olarak görüldüğünü ileri sürüyorum.

ÜTK'larkapitalistolmayanbirdünyadagenelküreselleşmenin özgürleştirici potansiyelini serbest bırakacak şekilde nasıl örgütlenebilir? Basit ve cesaret verici yanıt, en azından dönüşümün ilk aşamalarında, şu anda dünyanın dört bir yanında dışa kapalı küçük alanlarda varolan milyonlarca küçükölçeklikooperatif grubunun işlediği gibiişleyecekleridir. Bu sempozyumdaki diğer yazılar, ilham verici ilerici aktivizm ve bilinç yükseltme hikayelerini anlatıyorlar. Fakat, şaşırtıcı olmayan bir biçimde, hepsinin de bir takım sorunları var. Sharryn Kasmir, bir zamanlar kooperatif hareketinin en büyük umudu olan Mondragon'un kaçınılmaz olarak küresel kapitalist sistem çerçevesinde uzlaşmış olduğunu gös-

teriyor. Kerala'daki Uralungal Emek Sözleşmesi Topluluğu üzerine yaptığı çalışmadan Michelle Williams işçilerin hakiki kontrolü için gerekli koşulları açıklıyor, fakat sonunda vardığı nokta bu topluluğun geleceğinin güvende olmadığını öne sürüyor. Paul Singer'la Brezilya'daki Dayanışma Ekonomisinin evrimi üzerine yapılan söyleşi, insanların yoksulluktan çıkarmak için cesaret verici sonuçlar ileri sürüyor; fakat bu hala çok çetin bir iştir, ve toplumun bir bütün olarak nasıl değişeceği hala açık değildir. Julián Rebón'un Arjantin'de işçilerin yönettiği fabrikalara dair analizi, neden bir kapitalist devletin bu fabrikaların gelişmesi hatta hayatta kalmasını kolaylaştırdığına dair sorular ortaya atıyor. Theodoros Rakopoulos'un Yunanistan'daki aracı karşıtı pazarlar üzerine araştırması da, benzer bir işlevi görerek, devletin solcu Syriza tarafından "ele geçirilmesinin" neden hareketi desteklemek yerine duraklattığını soruyor.

Bu girişimlerim hiçbiri kapitalist sömürden ya da ekolojik sürdürülemezlikten bir çıkış yolu sunmuyor, ve hiçbiri gerçekten - solcu, sağcı, ya da merkez farketmez- devletin rolünü, ya da bu girişimlerin kapitalist bir tüketim pazarında nasıl işleyediklerini sorunsallaştırmıyor. Ben, bütün devletlerin sonunda hiyerarşik olduğu, ve yalnızca ÜTK'lar gibi, Internet üzerinden yerel ya da küresel olarak ilişkilendirilmiş, küçük ölçekli topluluklarda bu kaçınılmaz kaygan zeminden kurtulabileceğimizi söylüyorum.

*Hapishane Defterleri'*nde Gramsci, kriz zamanlarında eskinin öldüğünü ve yeninin henüz doğmadığını söyler. Gramsci böyle bir durumun (1930larda) marazi semptomlarına dikkat çekiyordu, ancak bizim krizimiz farklı; ve ben günümüzdeki kapitalist hegemonya krizinin (doğmayı beklemekte olan) daha umut verici semptomlarına dikkat çekmek istiyorum.

Pazarla rekabeti savuşturmaya ve hiyerarşik devletlerden kaçmaya çalışan girişimlerin uygulanabilirliği, denenmemiş pek çok varsayıma dayanıyor. İlk varsayım, elzem günlük görevleri yerine getirenlerin, büyük şirketler ve onların yerel bağlantıları yerine bir ÜTK'da da bu işlerini yapmaya devam edecekleridir: şu an özel sektör ya da kamu sektöründe çalışan pek çok insan, doğrudan ya da dolaylı olarak, gıda üretmek, ulaşımı örgütleyerek, öğrenme ve beceri beceri aktarma mekanları kurarak, sağlık hizmeti vererek, güç kaynakları işleterek, ve bunun gibi aktivitelerde bulunarak, yerel topluluklarında ÜTKlar kuruyorlar. ÜTK'lar halihazırda dünyanın dört bir yanında bunları küçük ölçeklerde yapıyor, fakat bu tür girişimler kapitalist pazarlar içinde mücadele veriyor. Dünyanın farklı yerlerindeki Topluluk Destekli Tarım düzenlemeleri bu alanda kendine yetebilirliğe giden uzun ve zorlu yoldaki ilk adımı temsil ediyor.

Neoliberalideologlar, kapitalist küreselleşmenin bir alternatifi olmadığını savunuyorlar. Eğer onlara inanmayı reddeder, alternatifler yaratmaya başlarsak, ve bu alternatifler başarılı olursa, o zaman piyasa mantığı çürütülebilir, yıkılabilir ya da basitçe görmezden gelinebilir. Ben bunu yazarken, buna inanmak isteyip de inandırıcı bulamayanların yüzlerindeki tebessümleri görebiliyorum. Yüz yıl önce insan organlarının başarıyla nakledilebileceğine, dünyanın herhangi bir yer-

inde gerçekleşen olaya canlı olarak şahit olabileceğimize, ayda yürüyebileceğimize, kıtalararası seyahatin saatler içinde, görsel iletişimin ise anında gerçekleştirilebileceğine dair öneriler de inanılmaz olarak düşünülebilirdi. Dünya Sosyal Forumu'nun sloganında da dediği gibi: "Başka bir dünya mümkün".

Birkaç istisna hariç, sosyoloji bu konularda sessiz kalıyor; bu konuları seslendirmek bile Weberci değerden bağımsız gözetçiler tarafından profesyonel bağlamda alay edilme tehdidini çekebiliyor. Lisansüstü eğitim veren okulların ve finansal kaynak sağlayan kurumların genel olarak kapitalist olmayan çizgilerdeki araştırmaları destekleme konusunda çekingen olmaları şaşırtıcı değildir. Buradaki ironi, elbette, kapitalist toplumun pek çok alanına dair eleştirel bir pozisyonda olan büyük miktardaki araştırmanın varolması, fakat pratikte hiçbirinin kapitalizmi sorgulamaması ya da kapitalist olmayan bir toplum etrafındaki meseleleri ortaya atmamaları. E.O.Wright kadar ileri düzeyde ve ilerici bir düşünür bile, çok övülen *Envisioning Real Utopias* [Gerçek Ütopyaların Tahayyülü] adlı çalışmasında aşağı yukarı aynı sonuca varıyor.

Fakat zaman tam da yeni radikal ilerici bir sosyolojinin kapitalist toplum üzerine kuram ve araştırmanın zorluklarıyla yüzleşmesi için doğru bir zaman. Bu, kapitalist küreselleşmenin, sosyal demokrasinin ve ortodoks Marksizmin en büyük dayanak noktası olan sürekli artarak büyüme dogmasına meydan okumayı içeriyor. Bu halihazırda şenlikli bir büyüme bozukluğu fikri üstünden tartışılıyor. Bunun anlamı kesinlikle zenginlerin daha az zengin ve yoksulun maddi servet açısından daha zengin olacağı, ama herkesin maddi olmayan zenginlikten faydalanacağı anlamına gelir. Tüketimin kültür-ideolojisinin yerini insan hakları ve sorumlulukları kültür-ideolojisi alır, bunların da en başında herkes için makul, sürdürülebilir bir yaşam standardına ciddi bir bağlılık gelir.

Yalnızca piyasayı görmezden gelerek kapitalist küreselleşmenin getirdiği kaçınılmaz yıkıcı sonuçlardan kaçabiliriz. Elbette bu tümüyle gerçek dışı gibi geliyor, ancak yalnızca küresel tüketimci kapitalizmin zayıf noktasını kabul edersek: tüketicinin bağımsızlığına dayanıyor, ve tüketiciler abur cubur yiyecek ve içecekler, abur cubur kültür ve bağımlılıkları tüketmeye zorlanamaz. Kapitalist pazarlamanın, reklamcılığın ve ideolojik şirket devlet araçlarının gücü ürkütücü, fakat eğer ebeveynler piyasanın kendilerine ve çocuklarına nasıl zarar verdikleri konusunda gerçek bir bilince ulaştırılırsa, gezegenimiz ve üzerinde yaşayan herkes için hala bir umut vardır. Kapitalizmin ve hiyerarşik devletin sonunu ve büyüme bozukluğunun gerekliliğini tahayyül etmek ne kadar zor olsa da, erteledikçe gerçekleştirilmesi zorlaşacak. ■

Leslie Sklair'e ulaşmak için: <l.sklair@lse.ac.uk>

¹ Bu konularla ilgili olarak *The transnational Capitalist Class* (Ulusötesi Kapitalist Sınıf, Oxford: Blackwell, 2001) and *Globalization: Capitalism and its Alternatives* (Küreselleşme: Kapitalizm ve Alternatifleri, Oxford: Oxford University Press, 2002) adlı kitaplarımda yazdım.

> Latin Amerika'da Neo-Ekstraktif Birikime İtiraz Etmek

Maristella Svampa, Ulusal La Plata Üniversitesi, Arjantin

Arjantin'de madencilik karşı Mapuche protestosu.

barajlarını (özütleme için), balıkçılığı genişletmeyi, ormanların tahrip edilmesini, ve elbette, tarım ticaretini (soya, palmiye yağı, biyoyakıtlar gibi genetik yapısı değiştirilmiş ürünler) kapsıyordu.

1990'ların aksine, Latin Amerika ekonomilerinin bugün uluslararası emtia fiyatlarındaki büyük yükselişten fayda sağladıklarını da kabul ederek, sermaye birikiminin bu güncel aşamasını "emtia konsensüsü" (Svampa, 2011, 2013) olarak kavramlaştırdım. Latin Amerika hükümetleri, avantajların altını çizerek ve yeni eşitsizlikleri, uluslararası iş ve toprak bölümünün ürettiği çevresel, ekonomik ve sosyal asimetrileri önemsiz gibi göstererek yanıt verdi. Çoğu devlet, herhangi bir olumsuz etki etrafındaki eleştirilere itiraz ederek ve toplumsal protestoyu görmezden gelerek, verimlilik yanlısı bir kalkınma vizyonu ileri sürer.

Emtia Konsensüsü, Latin Amerika'nın ana emtia tüketicisi Çin Halk Cumhuriyeti'nin oynadığı artan rolle şiddetlenen bir süreç olan, bölgenin temel ekstraksiyon etkinliklerine geniş dönüşünün altını çiziyor. 2013 yılında Çin, Şilili ve Brezilyalı ihracat mallarının

Latin Amerika'nın her yerinde, aktivistler ve entellektüeller sermaye birikim dinamiklerini ve kalkınma modellerini sorguluyor, neo-ekstraktivism, *buen vivir* gibi kategorileri ya da iyi yaşam hakkı, kamu yararı, ve doğa haklarını tartışıyorlar. Güncel kalkınma modellerinin sürdürülebilirliğini sorgulayan bu eleştirmenler, eşzamanlı olarak toplum, ekonomi ve doğa arasında olanaklı başka ilişkiler öneriyorlar. Bu tartışmalar, özellikle de 21. yüzyılın başında halkın çoğunluğu tarafından seçilen hükümetlerin, alternatif kalkınma yollarını takip etme konusunda kararlı görüldüğü Ekvator ve Bolivya'da ateşlenmişti.

Fakat bu tartışmalar giderek karmaşık bir hal aldı. Hükümetler doğal kaynakların sömürsünü genişlettikçe, neo-ekstraktivism karşı bir eleştiri şekillenmeye başladı. Doğal kaynakların aşırı sömürülmesini temel alan bir birikim örüntüsüne atıfta bulunan "neo-ekstraktivism", sosyo-bölgesel hareketlerin, yerel ve köylü örgütlerinin siyasal gramerinde anahtar bir kavram haline geldi. Özelliği temel ürünlerin (emtiaların) büyük ölçekli olarak ihrac edilmesi olan -ki bu sıklıkla büyük yatırımlar (mega girişimler) üzerinden ve bölgeleri ve ekosistemleri tehdit ederek gerçekleşir- neo-ekstraktivism, açık ocaklı mega-madencilik, hidrokarbon sömürsünü, büyük hidroelektrik

ana istikameti idi; Arjantin, Peru, Kolombiya ve Küba'nın ihraç ürünleri için ise ikinci en önemli istikametti; ve Meksika, Uruguay ve Venezuela için ise üçüncüydü (Slipak, 2014).

> Emtia Konsensüsünün Aşamaları

Emtia Konsensüsü birkaç aşamadan geçti. Kökenleri, Latin Amerika toplumlarında ve ekonomilerinde büyük dönüşümlere neden olan neoliberal küreselleşmede ve 1990'ların Washington Konsensüsü'nde yatmaktadır. Devletler çokuluslu şirketleri tercih ettikçe yeni yasalar mega madencilik, petrol çıkarma, ve genetik yapısı değiştirilmiş ürünlerin üretilmesi gibi faaliyetlere yol açtı.

1990'ların sonunda Bolivya, Ekvator, Arjantin ve diğer ülkelerde yoğun neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketler ortaya çıktı. Ama bu süreçlerden doğan ilerici hükümetler sert sınırlamalar ve çatışmalarla karşı karşıya kaldılar. Temel ürünlerin uluslararası fiyatları 2003 senesinde fırladığı zaman, Emtia Konsensüsü yüksek karlılık ve karşılaştırmalı üstünlüğü birleştirerek harekete geçti. İlk aşamanın özelliği, devletler özel çokuluslu sermayeyle yeni yakın ilişkiler geliştirirken, ekstraksiyon faaliyetleriyle ilgili çatışmaların bastırılıyor olmasıydı. Milliyetçi retorik bir yana, ilerleyen on yıl içinde, ekstraksiyon politikaları arttı, ve büyük ulusötesi şirketler ulusal ekonomilerde daha merkezi bir yer kazandılar.

2009-2010 arasındaki ikinci aşamanın özelliği ekstraksiyon projelerinin daha da genişlemesiydi: mesela Brezilya'da Büyüme Artışı Programı Amazon'da birden fa-

zla barajın yapılmasını öngörüyor; Bolivya'da *gran salto industrial* ya da büyük sanayi sıçraması, birkaç ekstraksiyon projesi vaat ediyor (petrol, lityum, demir, tarım ticareti); Ekvator'da mega madencilik geliştirilecek; Venezuela'nın Stratejik Planı petrol çıkarma faaliyetini Orinoco Kuşağı'nın içine genişletecek, Arjantin'in 2010-2020 Zirai Gıda Stratejik Planı ise soya üretiminde, hirdoluk çatlatma ve mega-madencilikte %60lık bir artış öngörüyor.

Mega-madencilik büyük sosyo-ekonomik gerginliklere neden oldu. Latin Amerika'daki Madencilik Uyuşmazlıkları Gözlemevi'ne göre, 2010 yılında Latin Amerika'da 150 kadar topluluğu etkileyen 120 çatışmalı durum mevcuttu. 2012'de 173 projede 212 topluluğu etkileyen 161 çatışmalı durum vardı, 2014'te ise çatışmalı durumların sayısı 198'e çıktı, bunlar 207 projede 296 topluluğu etkiliyordu. Nisan 2015 itibarıyla belgelenen çatışmalı durumların sayısı 208'e ulaştı, bunlar 218 projede 312 topluluğu etkiliyordu. Sıralamada Meksika 36 çatışmayla birinci sırada idi, onu 35 ile Peru, 34 ile Şili, 26 ile Arjantin, 20 ile Brezilya, 13 ile Kolombiya, 9 ile Bolivya ve 7 ile Ekvator izliyordu (<http://www.conflictosmineros.net/>).

Şu anki aşamada bazı sosyo-çevresel ve bölgesel mücadeleler artık yerel siyasetin ötesine geçmiş, ve ulusal görünürlük kazanmıştır. Bunların içinde yerel halkın otoyol inşaatına karşı çıktığı, Bolivya'daki Isiboro Sécure Ulusal Parkı and Yerli Bölgesi'ni (TIPNIS) koruma çabaları var; Brezilya'daki Belo Monte'de bir mega barajı engelleme çabaları var; Arjantin'de birkaç bölgede

mega-madencilığe karşı direniş var; ve 2013'te Ekvator'daki Yasuní-ITT Girişimi'nin son kez askıya alınması ve mega-madencilığe karşı direnişte önder bir bölge olan Intag yöresinin militarizasyonu var. Neoliberal ve muhafazakar hükümetlere sahip ülkelerde de huzursuzluk mevcut. Peru'da Conga'daki bir madencilik projesine karşı 2011 ve 2013 yılları arasında verilen direniş 25 ölüme yol açtı, Meksika'da ise mega madencilik ve baraj inşaatlarına karşı protestolar giderek artan baskı ve şiddete rağmen devam ettirildi.

Hükümetlerin çoğu ekstraktif faaliyetleri destekliyor, protestoları kriminalize ediyor ve bastırıyor, yerel ve yerli halkların siyasi katılımını kısıtlıyor. Sermayenin doğal kaynakları, malları, ve bölgeleri giderek artan sömürsü, kolektif ve çevresel haklara ciddi sınırlamalar getirmiş, Ekvator ve Bolivya gibi ülkelerde umut yaratmış özgürlükçü anlatıyı ezip geçmiştir. Söylem ve pratik arasındaki artan mesafe, ve ekstraktif faaliyetlere karşı protestoların kriminalize edilmesi, demokrasinin geri çekildiğine, yani ilerici ve halkçı hükümetlerin, klasik popülist ve ulusal kalkınma modelleri üzerinde temellenmiş geleneksel hakimiyet rejimlerine doğru kaydığına işaret eder. ■

Maristella Svampa'ya ulaşmak için: [<maristelllasvampa@yahoo.com>](mailto:maristelllasvampa@yahoo.com)

Referanslar

- Slipak, A. (2014) "Un análisis del ascenso de China y sus vínculos con América Latina a la luz de la Teoría de la Dependencia." *Realidad Económica* 282: 99-124.
- Svampa, M. (2011) "Modelo de Desarrollo y cuestión ambiental en América Latina: categorías y escenarios en disputa," in F. Wanderley (ed.) *El desarrollo en cuestión. Reflexiones desde América Latina*. La Paz: CIDES, OXFAM and Plural.
- (2013) "Consensus de los Commodities y lenguajes de valoración en América Latina" in *Nueva Sociedad* 244, www.nuso.org.

> Ekvator'da Ekstraktivizm Buen Vivir'e Karşı

William Sacher ve Michelle Báez, FLACSO (Latin Amerika Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ekvator

Tundayme, Zamora-Chinchi, Ekvator'da, geleceğin Mirador açık ocak bakır madeni alanının inşası. Fotoğraf: Omar Ordoñez.

2007 yılında Başkan Rafael Correa, öncü siyasi projesi *La Revolución Ciudadana* [Vatandaşların Devrimi] ile büyük bölgesel ve uluslararası ilgi uyandırdı. 2008'de Kurucu Meclis doğa haklarını da savunan yeni bir Anayasa'yı onayladı, ve 2009 yılında hükümetin ilk kalkınma planı (*Plan Nacional para el Buen Vivir*, İyi bir Yaşam için Ulusal Plan), "Güney'deki ülkeler için yıkıcı ekstraktivist rotayı sürdürmenin imkansızlığını" tanıyarak, hakim kalkınma paradigmasını tersine çevirdi. Dahası, öncü Yasunf-ITT Girişimi, uluslararası toplumdaki bağışlar karşılığında Ekvator Amazonu'ndan petrol çıkarılmasının durdurulması için çağrı yaparak, post-ek-

straktivist bir Ekvator'a radikal bir geçiş için söz verdi. *Revolución Ciudadana* siyasi projesinin uygulandığı yedi yıldan sonra, Correa'nın maden ve petrol endüstrilerine dair politikalarının etkisi nedir? Bu ilk önerilerden ve içerdikleri umuttan geriye ne kaldı?

> Ekstraktif Sınırların Genişlemesi

Son birkaç yıl içinde Başkan Correa ekstraktif sınırların genişlemesini sürekli destekledi. Petrol Sektöründe yeni imtiyazlar, son iki ihalede Amazon'da üç milyon hektardan fazla alanı sondaj çalışmasına açtı. 2013 Yılında Ekvator ITT

Girişimini bir kenara bırakarak, birkaç yerli grubuna ve in- zivaya çekilmiş insanlara yuva olan Yasuní Ulusal Park'ının bazı bölümlerinin ekstraksiyona açık olduğunun işaretini ver- di. Benzer biçimde, 2009 yılından beri hükümet çok sayıda mega maden projesini destekledi. Bunların çoğu Ekvator'u bir madencilik ülkesi haline getirme amacıyla, neoliberal dönem- de başlatılmıştı. Bugün, yerli alanlarını ve yüksek derecede bi- yolojik çeşitlilik ve su kaynakları içeren bölgelerde, bir düzine bakır ve altın madenciliği projesi devam etmekte.

Bu madencilik projelerinin en önemlileri, ulusötesi şirketlere ait. Intag bölgesindeki Llurimagua projesinin sa- hibi olan Şili devletine ait Codelco şirketi; Kanada'daki "yasal sığınaklarından" Ekvator'daki varlıklarını geliştirmeye devam eden Lundin Madencilik, Cornerstone, Dynasty Metalleri gibi küçük Kanada maden şirketleri; ve Çin devletine ait Tongling ve Çin Demiryolları. Devlete ait bir madencilik şirketi olan ENAMI'nin (*Empresa Nacional Minera*) kurulmasına rağmen, Ekvator'un kendi maden üretiminin geleceği üzerinde hiçbir kontrolü yok.

Yeni hükümet, petrol sektöründe sözleşmeleri yeniden müzakere ederek ve devlete ait şirketlerin katılımını arttırarak, devletin petrolden gelen gelirlerini başarılı bir biçimde arttırmayı başardı. Dahası, ve daha önemlisi, Ekvator son beş yılda Çin bankalarından 10 milyar dolardan fazla borç aldı, bu da, bu borcun Çinli şirketlere petrol varilleri olarak geri ödenmesi nedeniyle, Ekvator petrol üretiminin kalıcı olarak yönünün sapsmasına neden oldu. Dolayısıyla bugün, Ekvator'un petrol üretiminin %90'ının bu borcun ödenmesine gitmesi bekleniyor.

> Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim

Petrol ve maden çıkarılan bölgelerde, şirketler ve devlet kamu kurumları *Revolución Ciudadana* tarafından yaratılmış olan yasal çerçeveyi kullanarak insanları topraklarından ederek mülksüzleştiriyor, ve büyük ölçekli ekstraktif faali- yetlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli koşulları sağlamak adına orta büyüklükteki maden şirketlerinin makinelerine el koyuyor.

David Harvey'in "mülksüzleştirme yoluyla birikim" dediği şeyin açık örnekleri olan bu süreçler, Ekvator Amazonlarında son 40 yılda gerçekleşen petrol sömürsürü esnasından meydana gelenler gibi, gelecekte de çevresel ve toplumsal felaketler olmasından korkan, ekstraksiyon karşıtı sayısız hareketin (yeniden) kurulmasına yol açtı. Bu toplumsal hareketler, Sarayaku, Shuar ve *Cordillera del Condor*'daki Mestizo halkları gibi Amazonlardaki köylü ve yerli topluluklarını; nemli Intag ve Pacto ormanlarında yaşayanları; páramo alanlarındaki halkları; ve Yasuní Ul- usal Parkı'nın sömürülmesine dair kararın halk referan- dumuyla verilmesini isteyen -ki referandum Ulusal Seçim Kurulu tarafından onaylanmadı- *Yasunidos* gibi kentsel örgütleri içeriyordu.

> Toplumsal Protestonun Marjinalleştirilmesi, Baskılanması ve Kriminalize Edilmesi

Hükümet bu hareketlerin ekstraksiyon politikalarına getirdikleri eleştirileri reddetti. Hem hükümetin basın açıklamalarında, hem de Başkan Correa'nın cumartesi gün- leri halka yaptığı televizyon konuşmalarında (*Sabatinas*), devlete ait medya kanalları ekstraksiyon modeline karşı çıkmayı "çocukça", ekstraksiyonu ise "kalkınma" ve "iler- leme" için tek yol olarak tanımlıyor.

Ceza kanunu, ekstraksiyon karşıtı direnişçilerin (özellikle "terörizm" ve "sabotaj" kategorileri üzerinden) hapse mah- kum edilmesi için kullanılmaktadır. (*Código 16*) gibi diğer yasal araçlar ise, Amazon halklarının petrol şirketlerine karşı mücadelelerini destekleyen Pachamama gibi sivil to- plu örgütlerinin kapatılması için kullanıldı.

Son olarak, maden ve petrol çıkarılan bölgelerde artan po- lis ve asker varlığı yerel halklar arasında terör estirdi ve hat- ta birkaç ölüme neden oldu. Sindirme yöntemleri eleştirel aktivistleri ve daha genel olarak sivil toplumu sessizleştirdi, ekstraktivist modelin uygun olup olmadığına dair kamusal bir tartışma imkansız hale geldi.

Başka bir çalışmamızda (Sacher, 2010), araçlarını me- ga-maden ya da petrol çıkarımındaki sermaye birikiminin hizmetine sunan devletleri "mineral-devletler" ya da "pet- ro-devletler" olarak adlandırmıştık. *Revolución Ciudadana* adlı siyasi projenin uygulamaya koyulmasıyla birlikte, Ekva- tor devleti artık bu faaliyetleri geliştirmek için gerekli maddi ve sosyal koşulları yaratmış bulunmaktadır. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde, Rafael Correa Ekvator'un önceki -üklenin pek çok yerinde neredeyse hiç bulunmayan- neoliberal dev- letini bir mineral- ve petro-devlete dönüştürmüştür.

> "Buen Vivir"den geriye ne kaldı?

Correa ve hükümetinin ekstraktivist politikaları, resmi retorikleri ile çelişki halindedir. Resmi ifadeler "kalkınma" modellerini ve ekonomik büyümeyi, insanların ve doğanın sömürülmesini kınamakta ve ekstraktivizmin sonunun ge- tirilmesini istemektedir. Fakat hükümetin faaliyetleri 2008 Anayasası'nın ruhunu içermemektedir. Hükümet, maden ve petrol şirketlerinin doğal kaynakları "sorumlu" bir şekilde sömüreceklerini ve yarın ekstraktivizmden kurtulmak için onun bugünkü varlığının gerekli olduğunu ileri sürmek- tedir. Fakat Ekvatorlu filozof David Cortesin'in dediği gibi Correa'nın "*Sumak Kawsay*"ı (*Buen Vivir*) yeni bir kalkınma planı değil, *extractivismo*nun agresif politikalarını meşru kılacak bir araç, ve hatta yeni bir güç taktiği sunmuştur. ■

William Sacher'a ulaşmak için: <william.sacher@mail.mcgill.ca>

Michelle Báez'e ulaşmak için: <baemic@gmail.com>

Referanslar

Sacher, W. "The Canadian mineable pattern: institutionalized plundering and impu- nity." *Acta Sociológica* 54, January-April 2010, pp. 49-67.

> Meksika'da Ortak Alanlar Mücadeleleri

Mina Lorena Navarro, Puebla Otonom Benemérita Üniversitesi, Meksika

Meksika, Santiago Nehri'nde ölü balıklar.

Son on beş yıldır Meksika'daki çevre mücadeleleri, Maristella Svampa'nın "Emtia Konsensüsü" (2013) diye adlandırdığı şeye -ortak doğal kaynakların kontrolüne dair, yönetimine dair, onlara erişime dair çatışmalar- karşı yükselişe geçti. Bu mücadelelerin merkezinde üç süreçli sermaye birikimi için toplumsal refahı metalaştıran bir ekstraktivizm tipi yatmakta (Navarro 2015):

- Küçük kırsal üreticileri dışlayan ve köy ekonomisini yok eden yeni bir tarımsal endüstriyel ulusötesi gıda sektörünün gelişmesi

- Otoyolların, limanların, havaalanların, demiryollarının ve turistik mega projelerin yeni ekstraktivizmle bağlantılı şekilde genişlemesi
- Ekili biçili ve korumalı alanları tehdit eden yeni altyapı projeleri ve kentsel genişleme nedeniyle toplumsal yapının parçalanması

Bu değişiklikler, hükümet ve organize suç örgütleriyle farklı düzeylerde ittifak kurmuş olan ulusal ve ulusötesi sermaye tarafından yoğunlaştırılmıştır. Toplulukları asimile etmeyi,

disipline etmeyi ve bölmeyi içeren yasal stratejiler bu yeni sömürü ve pazarlama alanlarını desteklemektedir.

Bu doğrultuda, ortak alanların savunması için mücadele veren katılımcılara karşı şiddet ve tutuklama düzeylerinde üzüntü verici bir artış olmuştur. *Meksika Çevre Hukuku Merkezi (CMDA)* 2005 ve 2013 arasında 44 çevrecinin öldürüldüğünü, aynı zaman dilimi içinde 16 kriminalizasyon vakası, 14 yasadışı güç kullanımı vakası ve 64 yasadışı tutuklama olduğunu belirtmiştir. Bu baskıya rağmen direniş hareketleri Meksika'nın her yerinde oluşmaya devam etmiş, bu en başta yerli ve köylü toplulukları, daha sonraları ise kentsel otonomist hareketler liderliğinde olmuştur. Kırsal topluluklar kendilerini yer değiştirmeye tehdit eden, ve dolayısıyla yaşam kaynaklarına erişimlerini tehlikeye atan hidroelektrik barajları inşaatlarını boykot etmek için stratejik saldırılar başlattılar. Guerro'da Ejidos ve Topluluklar Konseyi (CECOP), Parota barajının inşasını engellemek için on iki yıl boyunca sürdürdükleri başarılı kampanyayla tanınır oldu.

Aynı zamanda, son 15 yıl içinde, Meksika hükümeti açık hava madenciliğini ve kaya gazı çıkarılması için hidrolik çatlatma işlemi desteklemek amacıyla 24,000 yetki belgesi verdi. Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların yaygınlaşması, köylü ve yerli toplulukların sürekli direnişinin olduğu bir başka alandır. Bu hareketlerin kararlılığı, şirketlerin genetiği değiştirilmiş mısır yetiştirmelerine izin veren ruhsatların dondurulmasına dair bir davanın kazanılmasını sağladı. Diğer mücadeleler, hammaddelerin ulaşım masraflarını düşürmeyi amaçlayan otoyol, demiryolu, liman ve havaalanı gibi altyapı projelerini hedefliyor. Atenco, Estada de Mexico'daki Halkın Toprağı Savunma Cephesi, tıpkı 2001'de olduğu gibi bir kez daha Mexico City'deki Yeni Uluslararası Havaalanı'nın inşaatına itiraz etti. Turistik mega projeler köylü ve balıkçı toplulukları olduğu kadar biyolojik çeşitlilik açısından zengin alanları da tehdit ediyor. Cabo Pulmo topluluğunun mücadelesi, dünyanın en önemli mercan resiflerinden birini tehdit eden yıkıcı bir mega projeyi durdurması açısından sembolik bir önem kazandı.

Mexico City ve Puebla gibi şehirlerde, onlarca hareket tarım için korunan ya da kullanılan alanlarda yapılacak altyapı

projelerini engellemeye çalışıyor. Pek çok mahalle açık hava katık atık sahaları ve toksik atık çöplüklerinden olduğu kadar, kirli nehirler ve kanallardan etikleniyor. Açık hava ekstraktivizmi, tıpkı Kuzey Meksika'daki Sonora Nehri'ne dökülen ve Grupo México'ya karşı Birleşik Cephe olarak örgütlenmiş olan 23,000 bölge sakinini etkileyen 40 milyon litre bakır sülfat gibi, büyük çapta toksik maddenin dökülmesine neden olmuştur. Ayrıca, devletin sahibi olduğu petrol şirketi PEMEX'in ekstraksiyon faaliyetleri nedeniyle büyük döküntüler ve patlamalar meydana gelmiştir.

Topluluklar her zaman bölgelerini savunma konusunda başarılı olamamış olsa da, mega projeleri ertelemeyi ve hatta bazı durumlarda durdurmayı başarmışlardır. Bu, daha önce görülmemiş kolektif örgütlenme sayesinde ve geleneksel yönetim biçimleri üzerine inşa edilerek mümkün olmuştur. Örneğin, Michoacán'daki yerli Cherán toplulukları, kendilerini hem ağaçları kesenlere hem de organize suç örgütlerine karşı savunarak, ormanlarının yok edilmesini kontrol altına alabilmişlerdir.

Şüphesiz, bu mücadeleler kapitalist kalkınmanın tehlikelerine, ve insan yaşamının ve diğer varlıkların yaşamının yeniden üretilmesini koruyabilecek olası alternatiflere işaret etmesi açısından eğitici. *Ortak alanlar için mücadelenin* iki amaçlı bir siyasi ufku var: ilk amaç, topluluklarımızın yeniden şekillendirilmesi için siyasalın yeniden tahsis edilmesi, ikincisi ise, yaşamın özerk olarak sembolik ve maddi olarak yeniden üretimini sağlayacak koşulların ve kapasitelerin yeniden tahsisi. Ortak yararın yeniden canlanması ve korunması insan varlığının temelidir, fakat günümüzdeki insanlık krizinin merkezindeki soru, toplulukların bu ortak yararının kullanımını ve ona erişimlerini düzenlemelerine izin verilip verilmeyeceğidir. ■

Mina Navarro'ya ulaşmak için: <mina.navarro.t@gmail.com>

Referanslar

Navarro, M. L. (2015) *Luchas por lo común. Antagonismo social contra el despojo capitalista de los bienes naturales en México*. Mexico: ICSyH BUAP/ bajo tierra ediciones.
Svampa, M. (2013) "Consenso de los 'Commodities' y lenguajes de valoración en América Latina" in *Nueva Sociedad*, 244.

> Arjantin'in Yeni Ekstraktivizmi

Marian Sola Álvarez, Ulusal General Sarmiento Üniversitesi, Arjantin

Mendoza, Arjantin'de madencilığe karşı eylem.

A rjantin, çeşitli mücadelelerin ve ekstraksiyon karşıtı hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, genişleyen ekstraktif faaliyetler için -- tarım ticareti, mega madencilik, ve daha yakın zamanlarda, hidrolik çatlatma yoluyla konvansiyonel olmayan hidrokarbonların sömürülmesi - sembol bir vakadır.

Tarım ticareti ortaya çıkıp bir tarımsal model olarak yerini sağlamlaştırdıkça Arjantin, genetiği değiştirilmiş soyanın dünyadaki en büyük üreticilerinden biri olarak küresel piyasaya girdi. Diğer başka etkenlerin yanında, temel ürünlerin fırlayan fiyatları da, 1996'da 370,000 hektar olan büyük çapta soya üretimi için ayrılan toprak miktarını 2014-15'te 20.5 milyon hektardan fazlasına çıkardı. Çoğunluğunun ihraç edilmesi hedeflenen ve çok büyük miktarda yapılan soya ve mısır üretimi, toprağın yabancıların elinde

yoğunlaşmasını hızlandırmış olsa da, çiftçiliğin kökeni yine de ulusal tarım geleneklerinden geliyormuş gibi görülüyordu. Bu bakış açısı, tarım ticareti modelinin avantajları ve dezavantajları hakkındaki tartışmayı kısıtlıyordu.

Fakat, soya modeline yanıt olarak farklı direniş biçimleri ortaya çıktı. Sivil gruplar ve mahalle grupları, Paren de Fumigar ("Tütsülenmeyi Durdurun") sloganı altında, insanların yaşadığı alanların tütsülenmesinin getirdiği etkileri kınadı; birkaç grup, soya ile tek ürün çiftçiliği yapılmasına karşı eylemler örgütledi, bu durumun yerli toprakları ve yerel biyoçeşitlilik üzerindeki etkilerini eleştirdi; köylü ve yerli toplulukları Ulusal Orman Kanunu'nun uygulanmasını isteyerek, yerlerinden edilmeyi engellemeye çalıştı.

Madencilik 1990'lar boyunca giderek daha popüler hale geldi. 2000'lere gelindiğinde açık ocak

madencilığı Arjantin'de katlanarak büyümüşü. Metaller, özellikle altın ve bakır, soyadan sonra Arjantin'de en hızlı büyüyen ikinci ihraç sektörü haline geldi. Ulusal Madencilik Bakanlığı'na göre, madencilik ihracı %434 büyürken, projelerin sayısı da %3.311 büyüdü. Yerel otoriteler, kasaba ve kentlerde olduğu gibi, korunan kırsal alanlar için de çok sayıda madencilik ruhsatı sundu.

Açıkça, Arjantin'in neoliberal politikaları, 2007'den beri yalnızca küçük değişiklikler yaparak, büyük ölçekte mineral ekstraksiyonunu desteklemiştir. Ülkenin yasal çerçevesi, "yasal güvence" ve yüksek kar oranları taahhüt ederek, neo-ekstraktif modelin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Arjantin devletinin federal örgütlenmesi ve ülkenin 1994 yılındaki anayasal reformları, altulusal idari birimlere mega projeler kurma konusunda merkezi bir rol vermiştir. Sonuç olarak, mega madencilik, altulusal hükümetlerin oynadığı role, ye-

rel ekonomik aktörlerin hangi sektör için ya da hangi sektöre karşı girişimde bulunduğu, ve yerel siyasi, ekonomik, ve kültürel dinamiklere göre değişir.

Yeni madencilik projeleri ve onların etkilerine karşı örgütlü direniş, Arjantin’de yaygındır. Madencilik projelerinin olduğu bölgelerde, sıklıkla asambleas de autoconvocados ya da “kendi kendine kurulmuş meclisler” liderliğinde, çok sayıda hareket oluştu. Fakat, bu gruplar ekstraksiyona karşı kamusal muhalefet gösterebilmek için kısıtlı olanaklara sahip. Bunun nedeni de bölgesel hükümetlerin toplumsal eylemleri ve çevre eylemlerini kriminalize etmesi ve sansürlemesi. Dahası, bu gruplar kamusal bilgiye ve devletin çevre birimleri içinde hareket etmekte de zorluk yaşıyorlar.

Neoliberal politikalar yalnızca soya üretiminin ve yeni mega madencilik projelerinin genişlemesine yardımcı olmadılar, aynı zamanda hidrolik çatlatma yoluyla konvansiyonel olmayan hidrokarbon çıkarma için de yolu açtılar. Bu, ciddi toplumsal ve çevresel riskleri olan, karmaşık ve tartışmalı bir eylemdir. Bu deneysel

teknik, büyük ulusötesi şirketler tarafından gerçekleştiriliyor olsa da, hükümet konvansiyonel olmayan hidrokarbon ve enerji bağımsızlığı konusunda ulusal şirketi YRF sayesinde ilerledi. Bu, ulusal şirket en azından enerji konusunda yeniden kendine yetebilme vaadi taşıdığı için, en aından sembolik olarak etkili bir hareketti.

2013 yılında, YPF, Chevron ve Neuquen bölgesi arasında yapılan anlaşma, Arjantin’de büyük ölçekli hidrolik çatlatmanın başlangıcı oldu. O zamandan beri, Vaca Muerta’daki şist birikintilerinin keşfedilmesi, hidrolik çatlamaya karşı olanların damgalanması ve kazaların üstlerinin örtülmesi, muhalif seslerin kendilerini duyurabildikleri alanları azalttı. Fakat yine de, meclislerin, çok sektörlü örgütlerin ve yerli topluluklarının su ve toprak mücadelelerine girdikleri bölgelerde, özellikle Patagonya’da, direniş büyüdü. Buenos Aires ve Entre Ríos dahil bazı bölgelerde, doğal kaynakların daha fazla sömürülmesini yasaklamak üzere yerel kanunlar yürürlüğe konuldu.

Ekstraktif faaliyetlerin genişlemesi aynı zamanda büyük merkezi hi-

droelektrik ve nükleer santrallerin inşa edilmesi ve yeniden canlandırılmasıyla, ticari tarımı, büyük ölçekli madenciliği ve konvansiyonel olmayan hidrokarbon çıkarımı destekleyen büyük altyapı projeleriyle bağlantılıdır. Doğal kaynakların çıkarılmasını ve metalaşmasına elverişli belirli siyasi-kurumsal düzenlemeler, birkaç hegemonik aktör tarafından dayatılmış, bu düzenlemeler ulusötesi şirketlere bu bölgelerdeki yaşamı şekillendirme gücü vermiştir.

Neo-ekstraktivist modeli sorgularken birden fazla zorlukla karşılaşyoruz, fakat o yine de bizlere ne tür bir toplum istediğimize dair tartışma fırsatı sunuyor. Eğer daha demokratik toplumlar inşa edeceksek, toplulukların, tüm eşitsizliklere rağmen, insani, toplumsal, bölgesel ve çevre haklarını derinden etkileyen konulara dair tartışmalara katılması çok önemlidir. ■

Marian Sola Álvarez’e ulaşmak için:
<marianoal@yahoo.com.ar>

> Açık bir Sosyolojiye Adanmış bir Hayat

Mikhail Chernysh, Rus Bilimler Akademisi, Moskova, Rusya, ve ISA Toplumsal Sınıflar ve Toplumsal Hareketler Araştırma Grubu (RC47) ve İnsan Hakları ve Toplumsal Adalet Tematik Grubu (TGO3) üyesi.

Vladimir Yadov.

Vladimir Yadov Büyük Savaşın (2. Dünya Savaşı) önce doğmuş Rus nesline aitti ama savaş bittikten sonra büyüdü. Her taşın cesaret, fedakarlık ve trajedi, Stalin'in kötülüklerini ve 900 Gün Kuşatmasının travmasını barındırdığı Leningrad'da doğmuştu. Leningrad, Akhmatova, Shostakovich ve Brodsky gibi isim-

lerle, yaratıcı ruhun inanılmaz başarılarının sahnesiydi.

1945 yılında Yadov on altı yaşındaydı ve pilot olmanın hayalini kuruyordu. Genç bir lise mezunu olarak askeri pilotlar için bir eğitim kursuna yazıldı ama bunu devam ettiremedi. Fiziksel olarak güçlü olanlara öncelik tanıyorlardı ve o fazla zayıftı. Kursu değiştirdi, ama ufkun

ötesine gitme ve güneşin bulutların üstünde nasıl görüldüğünü görme hayali hep kaldı. Leningrad Devlet Üniversitesi'nde felsefe bölümüne yazıldı, şeref derecesiyle mezun oldu, ve lisansüstü öğrenci olarak devam etti. 1950'lerin başında "Bir Spiritüel Eylem Biçimi Olarak İdeoloji" konulu tezini savundu. Igor Kon'la bir toplantıdan sonra sosyolojiye döndü; bu Stalin sonrası

açılım atmosferinde henüz açılmış yeni bir araştırma alanıydı.

O günlerde sosyoloji Sovyetler Birliği'nde resmi olarak tanınmıyordu. Otoriteler sosyolojiyi, Sovyet toplumunda olmuş her şey için mükemmel açıklayıcı araçlar sunduğu düşünülen bilimsel komünizm alanına tehlikeli bir saldırı olarak görüyordu. Dolayısıyla Yadov Sovyet tarihindeki ilk ampirik çalışmalardan birini yürütme kararı aldığı anda kaygan bir zemindeydi. Konu gerçekten zorluydu: çalışma, yeni Sovyet koşullarının Yeni İnsanı, kamu yararı için kendisini feda etmeye hazır olan yeni bir bireyi, doğurduğuna dair Marksist hipotezi test etmeyi amaçlıyordu. Çalışma Rus sosyolojisinde çığır açan bir kitapla sonuçlandı: Man and His Work.

Yine o günlerde sosyalizme dair tavırlar uçlar arasında gidip geliyordu. Destekçileri yeni sistemi insanlık tarihindeki en gelişmiş toplum olarak yüceltiyorlardı. Eleştirenler ise sistemi insan doğasının en kötü yanlarını güçlendiren “şeytani imparatorluk” olarak tanımlıyorlardı. Yadov Sovyet İnsanının diğer ülkelerdeki kadın ve erkeklerden bir farkı olmadığını gösterdi. Sovyet

İnsanı Rusyanın müferreh olmasını istiyordu, ama aynı zamanda kendi kişisel geleceğini çiziyor, kişisel mutluluk ve gelişim hayalinin peşinden gidiyordu. O zamandan sonra Yadov hiç bir zaman özcülüğe güçlü bir biçimde karşı olduğunu saklamadı. Yalnızca ulusal sınırlar içinde büyüyecek “yerel bir sosyoloji” gerçekleştirme çabalarına sert şekilde karşı çıktı. Rus sosyolojisinin, modernitenin her biçimini incelemek için kaynak toplama amacıyla, sosyal bilimcilerden oluşan dünya topluluğuna entegre olmasını savundu.

Yadov Sovyet ideolojisinin üstünlüğüne meydan okuyan bilim insanları grubunun bir üyesiydi. Igor Kon, Tatyana Zaslavskaya, Boris Grushin, Andrei Zdravomyslov, Vladimir Shubkin dürüstlüğü, tartışma özgürlüğünü ve dünyaya açıklığı savunan gevşek bir Sovyet sosyologlar ağının parçasıydılar. Vladimir Yadov toplumsal değişimi anlamak için sosyal bilimler metodolojisine ve stratejilerine dair çalışmaya devam ederek grubun geleneklerini devam ettirdi. Bundan dolayı aktivist sosyolojiye, ve sürmekte olan dönüşümleri açıklayan çoklu paradigmatlı tasarımlara dair önyargılıydı.

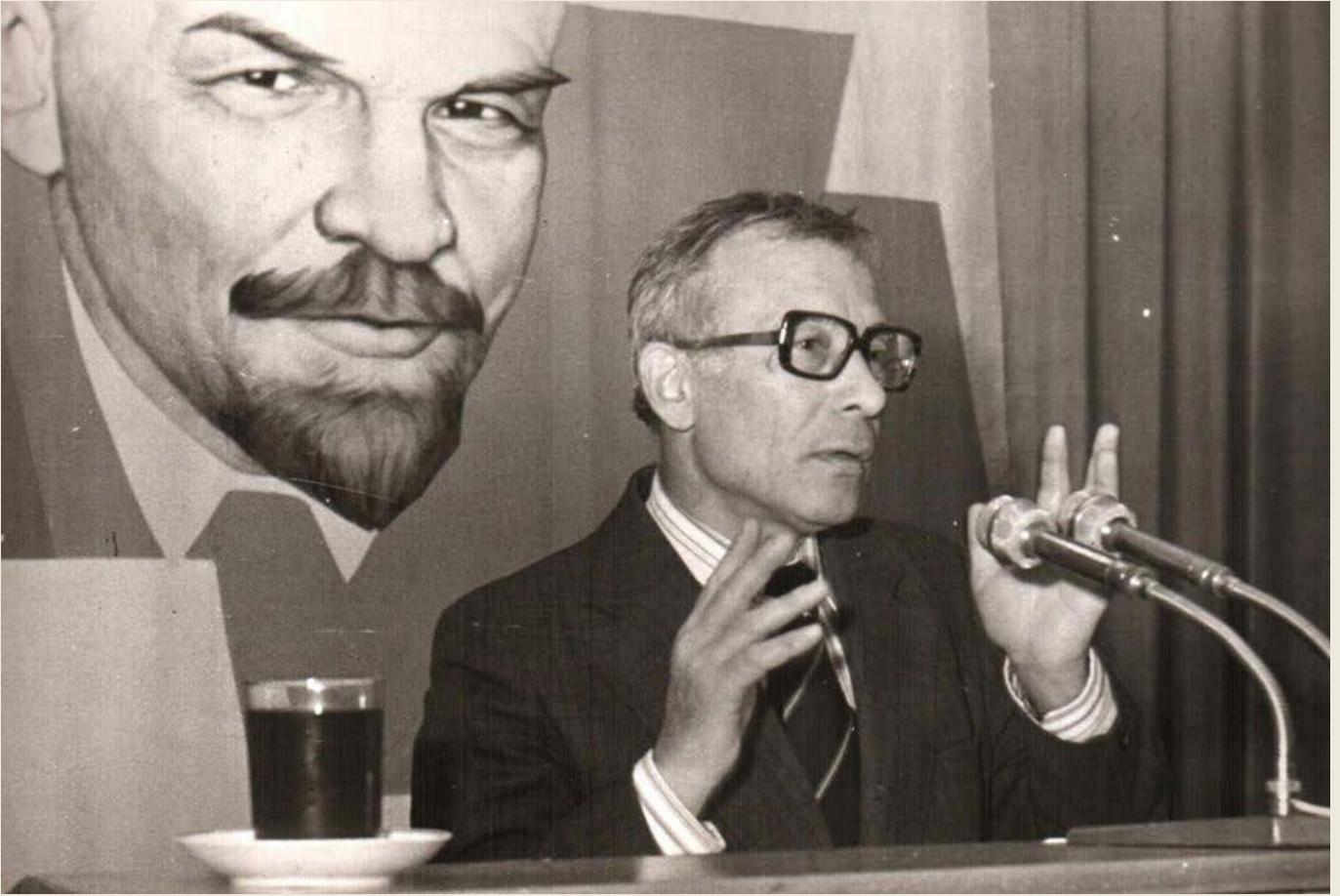
1988'de Perestorika onun Rus Bilimler Akademisi'ndeki Sosyoloji Enstitüsü'nün Direktörü olmasına yol açtı. Yadov ve arkadaşları bu fırsatı, sosyolojiyi meşru bir sosyal bilimler branşı yapmak, sosyoloji bölümleri ve okulları açmak, ve genç lisansüstü öğrencileri becerilerini geliştirmek ve kendi toplumlarına dair yeni bir vizyon kazanmak üzere yurtdışına yollamak için kullandılar.

Sovyet sonrası yıllar pek çok umut ve beklentiyi boşa çıkardı, fakat Yadov son günlerine kadar iyimser kaldı. Ve son günlerine kadar Rus ve uluslararası sosyoloji toplumu için çalışmaya devam etmek istedi. Güçsüz düşmüş olmasına meydan okuyarak seyahat etmeye devam etti, Rusya'nın dünya sosyoloji toplumunun bir parçası olması için iletişim hatlarını açık tuttu. Gençlere şu mesajı göndermeye devam etti: biz sosyologlar anlamaya çalışanlar ve anlayışımızı diğerleriyle paylaşanlar olmalıyız. 2 Temmuz 2015'te Profesör Yadov'u kaybettik. Tanıyanlar onu gülümsemesi, ve tanıtmak için çok şey yaptığı sosyolojiye olan şüphe götürmez bağlılığıyla hatırlayacak. ■

Mikhail Chernysh'e ulaşmak için:
<mfche@yandex.ru>

> Akademisyen ve Humanist

Andrei Alekseev, St. Petersburg, Rusya

Yadov Lenin'in gölgesinde konuşuyor.

Altı yıl önce Vladimir Alexandrovich'in 80. doğumgünü kutladık. Yadov 87. senesinde, 2 Temmuz 2015 gecesinde hayatını kaybetti. Ölüm nedeni olarak "uzun ve tedavisi olmayan bir hastalık" denebilir. Fakat son dakikasına kadar zihni her zaman olduğu kadar keskindi, ve çalışma yetisine hala sahipti.

Yadov'la birlikte disiplinimizde bir dönem sona erdi. Diğer yaşlılarından daha uzun yaşadı. Savaş sonrası Sovyet/Rus so-

syolojisinin diğer kurucularının hepsi -- Grushin, Levada, Zaslavskaya, Zdravomyslov, Shubkin-- ondan önce gitti. Ölümü üzerine onlarca anma yazısı ve yorum okudum. Anma yazıları profesyonel kariyeriyle ilgili bilgiler ve uluslararası düzeyde tanınırlığının kanıtlarıyla dolu (ama hiçbir zaman Rus Bilimler Akademisi'nin siyasi önyargıları nedeniyle bu kuruma üye olarak seçilmemişti). Kişisel anı yazıları ise genelde onun kişisel özelliklerini betimliyor ve hayatı hakkında ilginç hikayeler anlatıyor.

Akademik katkıları ve kişisel albenisi göz önünde bulundurulunca, belki de bunun böyle olması gerekiyor. Yadov elbette bir entelektüeldi, ama aynı zamanda aydınlar sınıfına da aitti. Bu iki kavram eşanlamli olmaktan çok uzaktır. Ancak Yadov ikisinin birleşiminin bir örneğidir.

Yadov'un kendine has bir özelliğinin altını çizmek isterim - şaşırtıcı bir sınırları geçme becerisine sahip, geniş fikirli bir insandı. Örneğin akademik çalışmalarında ve tüm akademik hayatı boyunca çeşitli kavramsal paradigmaları bir araya getirmeye çalıştı. Yadov bir ortodoks Marksist değildi. 1960'larda "genel bir sosyolojik kuram" olarak Tarihsel Materyalizmin içten bir savunucusu olsa da, aynı zamanda "spesifik sosyolojik kuramların" görece özerkliğine de savundu. Yazdığı ders kitabı *Strategies of Sociological Research*'ün birkaç baskısında dünyanın dört bir yanından ampirik sosyoloji örnekleri -temel olarak pozitivist bir paradigmaya dayanan örnekler- vermiş olsa da, Yadov pozitivismeye de düşkün değildi,

Yadov "poli-paradigmatik" kavramını Rus sosyolojisi diskuruna tanıttı. Hangi kavramsal çerçevenin seçileceğinin eldeki ampirik göreve dayandığını göz

önünde bulundurdu. Geniş bir sosyoloji vizyonu vardı. Dolayısıyla, *Predictions of the Social Behavior of Personality* [Kişiliğin Toplumsal Davranışının Öngörülleri] adlı kitabı sosyolojiden çok psikoloji olarak görülebilir. Yadov için disiplinler arasında duvarlar yoktu.

Yadov bir akademik sosyolog olduğu kadar da güçlü bir halkla ilişkilerciydi. Karmaşık akademik materyali sıradan dinleyicileri anlaşılması kolay bir dilde sunma ve akademik sunumlarına "gerçek hayatın" taze nefeslerini getirme becerisiyle yarışılmazdı. Yadov akademik muhaliflerine ve kuramsal rakiplerine karşı çok hoşgörülüydü. "Affediciydi" ve ama onlarla dalga geçmek için de her fırsatı değerlendirirdi. Bu otoriteler ve hatta kendisi için de geçerliydi. Her ne kadar Yadov hiçbir zaman açıkça rejim muhalefetinin bir parçası olmamış olsa da, bilimsel gerçeği arayışı onu sıklıkla muhalif bir pozisyona koydu.

Yadov geniş fikirli ve cömertti. Ona hiç bir zaman kaç tane "vaftiz çocuğu" (onun danışmanlığında tezini yazmış olanlar, ya da tez savunmalarında "karşı taraf" olarak bulunduğu kişiler, ya da toplumsal araştırmacı olmak için ilham verdiği kişiler) olduğunu sormadım - ki zaten cevap

verebileceğini de sanmıyorum. Tahminim uzun akademik hayatı boyunca bu sayının birkaç yüzü bulduğu.

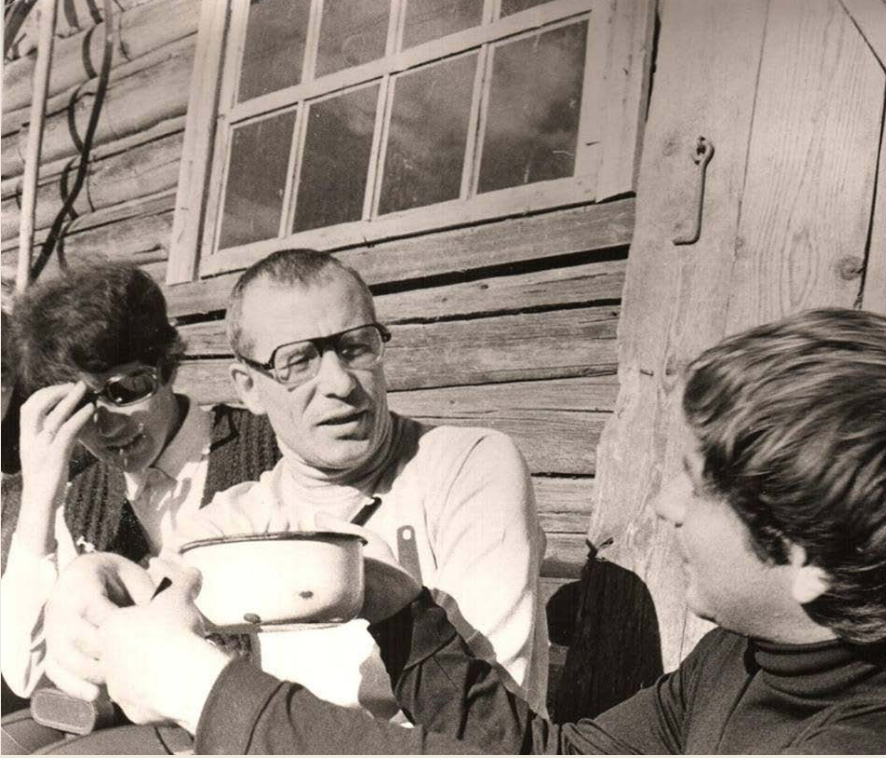
Dramatik bir anı hatırlıyorum. Yadov'un başkanlığını yaptığı Bilimsel Kurul, "aniden" düşüncelerini anlaşılması güç bir biçimde, "kuş" dili dedikleri şekilde ifade eden genç bir araştırmacının tezini reddetti. Bu red kararı, öncesinde herhangi bir kamusal eleştiri olmadan, gizli bir oylamayla alınmıştı. Yadov, her zamanki gibi, sürprizli bir çıkış yolu önerdi - öğrencinin en anlaşılmaz kavramlarını en sıradan akademik tarzda yorumlayan bir makale yazdı. Sonucunda hem genç, hırslı ve yetenekli bir yazarı, hem de Bilimsel Kurul'un itibarını kurtardı.

Bireylerin kalibresi hem en yakınlarındaki sosyal çevrelere, hem de uzak sosyal çevrelere olan etkileriyle ölçülür. Bu özel durumda ise etkisi tüm bir disipline yayılmıştı. Yadov bir önder ve liderdi. Onu takip edenler onun yerini alamayacaklar. Onu minnetarlıkla hatırlamaktan ve onun bilime, insanlara ve dünyaya yaklaşımına ellerinden geldiğinde öykünmeye çalışmaktan başka seçenekleri yok. ■

Andrei Alekseev'e ulaşmak için:
<alexeev34@yandex.ru>

> Rehber, Meslektaş ve Dost

Tatyana Protasenko, Sosyoloji Enstitüsü, Rus Bilimler Akademisi, St. Petersburg, Rusya

| *Yadov kır evinde hayatın tadını çıkarırken.*

Yadov'la ilk tanışmam Leningrad Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde bir bölüm toplantısında olmuştu. O zamanlar orada hem öğrenciydim, hem de orada stenograf olarak çalışıyordum. Yanlış hatırlamıyorsam 1965 yılının başlarıydı. Vladimir Yadov İngiltere'deki akademik eğitiminden yeni dönmüştü ve fakülteye bir sunum yapıyordu. Bu o kadar resmi olmayan tarzda ve eğlenceli bir sunumdu ki, felsefecilerin anlaşılabilir monoton konuşmalarına alışkın olan ben, hemen o anda sosyolojiye döndüm. Zaman içinde sosyoloji alanında uzmanlaşmayı umarak Felsefe Fakültesine başvurduğum ve kabul edildim. O sırada disiplinde Tarihsel Materyalizmin egemenliği vardı.

O.I. Skaratan'ın lisansüstü öğrencisi olmama rağmen, Yadov akıl hocam, yakın meslektaşım, arkadaşım ve izleyeceğim bir örnek haline geldi. Daha sonra birlikte çalışması kolay, mükemmel bir patron olacaktı.

Gerçekten, Tanrı tarafından kutsanmış bir sosyologdu. Yüksek rütbeli resmi görevli, bir başkan, ya da anketlerimdeki sıradan bir insan olması farketmeden, her türlü insanla kolayca iletişim kuran bir halk sosyoloğuydu. Asla

küstah değildi, konferanslarda ve gayriresmi partilerde her zaman meslektaşlarıyla birlikte dururdu. Kolektif emeğe katkı olarak düzenli olarak kamusal çiftlik Lensovetovski'yi ziyaret eder, orada karnabahar ve turp eker ve biçerdi. Bu diğer yöneticilerimizin nadiren yaptığı bir şeydi. Kadın çiftçiler Yadov'a bayılır, onun gelmesini heyecanla beklerlerdi. Baştaki çiftçi ona sıcak bir şekilde nutuk çekerdi: "Hey Profesör, neden yalnızca bir çeşit sebze topluyorsunuz? İnsanlar için toplanan turplarla hayvanları beslemeye gidecekleri ayırmanız gerekiyor." Yadov anında bir espiriyle cevap verirdi, ve çalışma koşulları, çiftçilerin hayatları ve aileleri hakkında sorular sorarak devam ederdi.

Birlikte çok zor ve kasvetli zamanlardan geçtik. Ama o her zaman metindi. Kimseyi arkadan vurmazdı, çok kişiye yardımcı oldu. Hatta insanları kurtardığı bile söylenebilir. Hayatımın zor zamanlarında onun desteğini aldım. Olan biteni takip edebilmek ve kendimizi saldırılara karşı koruyabilmek için sosyoloji bölümümüzdeki Parti Sekreteri pozisyonunu almamı öneren de oydu. Ne de olsa Komünist Parti, sosyoloji üzerine polemikler ve tartışmalar için en ortak kamusal alandı.

Aynı zamanda asla araştırma yapmayı, anketler düzenlemeyi durdurmadık, ama bir yandan da dedektif hikayeleri okumaya bayılıyorduk. Yadov bu tarza kendini adanmıştı, çünkü, bu hikayelerin zihni, mantıksal düşünmeyi geliştirdiğini ve gündelik hayata dair bilgiler sağladığına inanıyordu. Yadov işinden kovulduktan sonra o ya da Ludmila Nikolaevna (eşi) beni yeni dedektif hikayeleri hakkında sormak için arardı. O sıralarda kadın arkadaşlarım ünlü yabancı yazarların dedektiflik hikayelerinin ve romanlarının resmi olmayan çevirilerini içeren özel kitap koleksiyonları tutuyorlardı. Aynı zamanda Rusya'ya gizli gizli kitap sokan, yurtdışında yaşayan arkadaşları ve akrabaları vardı. Benim gibi daktiloda hızlı yazabilenler bunların kopyalarını yapıyorlardı. Samizdat dedektiflik hikayelerinin kopyaları hala elimde bulunuyor.

Yadov'un en sevdiği şarkı Alexander Galitch'in "Narva'da bir yerlere gömüldük" şarkısı idi. Bu şarkıyı hemen hemen her heyecanlı buluşmada ya da gitarın olduğu hemen hemen her partide söylerdik. Yadov her zaman şarkının belirli mısralarını vurgulayarak söylerdi:

*Eğer Rusya ölü oğullarını çağırıyorsa başı dertte demektir
Ama gördük ki bu bir hataymış - hem de ne ziyan
1943'te taburumuzun yok yere katledildiği tarlalarda
Bugün avcı ekipleri öldürmekten keyifleniyor ve avcılar
kornalarını çalıyor.*

Bir keresinde neden özellikle bu şarkıyı sevdiğini sorduğumda, şarkı, ortak bir amaç için yapılan anlamsız fedakarlıkların kurbanları hakkında olduğu için diye yanıtlamıştı. Bu Rus tarihi boyunca olan bir şeydi, savaş ya da barış zamanı farketmeksizin.

Sosyo-Ekonomik Araştırma Enstitüsünün 50. kuruluş yılı kutlamalarında ona bir fıçı şarap hediye ettiğimizi hatırlıyorum. Çok mutlu olmuştu ve eve fıçının üstünde oturarak götürülmeyi istemişti. "Hayal edin" dedi, "Ljuka [eşinin adı] kapıyı açıyor ve işte ben tam oradayım, etrafımda kimse yok ama tam onun önünde bir fıçının üstünde oturuyorum." İşte Yadov buydu.

Budapeşte'den altı aylık oğlum için su geçirmez pantolon getirdiğini de hatırlıyorum. Oğluma küçük gelmişti. "Oğlanı çok besliyorsun" diye yakınmıştı. Yine de, arkadaşları aracılığıyla pantolonu doğru bedenle değiştirmeyi başarmıştı. Bu Yadov'du - çok insani, yakın, anlayışlı ve çok zeki. Bazen düşünme biçimi anlaşılmazdı, garip şeyleri birbirine bağlamayı beceriyordu.

Yadov'la ilgili çok kişisel ve son anım ise iki yıl önceden. Oleg Bozkov ve ben onu Estonya'daki evinde ziyaret ediyorduk. Yadov'un en sevdiği öğrencilerinden olan ve uzun süredir Estonya'da yaşayan Alexei Semenov bizi arabayla götürmüştü. O sırada Semenov, Tallinn'deki mecliste bir koltuk için adaylığını koymayı planlıyordu. O ve eşi Larisa, Yadov'a en iyi şekilde bakıyorlardı. Açık konuşmak gerekirse, o anlar hayatımın en mutlu ve en neşeli anlarından biriydi. Anılarımızı hatırlıyor, şakalar yapıyor, martini ve kırmızı şarap içiyorduk. Aynı zamanda sosyolojinin bugünkü yerini ve rolünü, sosyologların ne yapması gerektiğini ve özellikle de otoriteler tarafından sıkıştırıldıklarında, günümüzdeki zorluklara nasıl yanıt vermeleri gerektiğini tartışıyorduk. Onu hepimiz her zaman insanlığı, hayata dair bitmeyen ilgisi ve araştırmalar için hiç beklenmedik varsayımları, çıkarımları ve konuları ile hatırlayacağız. ■

Tatyana Protasenko'ya ulaşmak için: <tzprot@mail.ru>

> Kişisel Hatıralar

Valentina Uzunova, Kunstkamera, Rus Bilimler Akademisi, St. Petersburg, Rusya

Yadov Enstitü'de bir partide.

Vladimir Alexandrovich Yadov bir zamanlar Felsefe Fakültesinde “Uygulamalı Sosyolojik Araştırma” Konusunda bir ders verdi. Derse o kadar kendini kaptırmıştı ki birden platformdan düşüverdi. Anlaşıldı ki karatahta, tebeşirle yazarken üzerinde hareket ettiği sahneden daha uzunmuş. Bizler nefesimizi tuttuk ama Yadov anında ayağa kalktı, anlatmaya ve tahtaya yazmaya devam etti. Bir ritmi bile kaçırmadı. Aynı kazayı yaşamaktan korktuğu için karatahtayı işlemlerle kaplaması gerekirken dersi tek bir yerde durarak anlatan genç matematik profesöründen ne kadar farklıydı!

Vladimir Alexandrovich beni Sosyolojiye 1967 yılında aldı. Doktora savunması için birlikte stenografin notlarının üzerinden geçiyorduk. Sunumunun ne kadar başarılı geçtiğini söylemeye gerek yok. Halka açık savunma gerçekleştiğinde, Tarih Fakültesindeki büyük odayı, özellikle de Yadov’un yandaşları ve muhalifleri arasındaki rekabet giderek daha kuvvetli hale geldikçe, bir beklenti hissi doldurmuştu. İnsanlar oturdukları yerden yorumlarını bağırarak ortaya attıkları için not almak zor oluyordu. Yadov’un gerginliğini hissettim - yüksek podyumun arkasından neredeyse görünmüyordu. Bana protokolle uyumlu bir biçimde kendisini önceden provası yapılmış olan metni okumaya zorluyor gibi görünmüştü; seyircileri hitabet gücü ve polemiklerle ikna etmeyi tercih ederdi.

Tartışma eğilimiyle sert bir tezat oluşturan şey, VAK’a (Ulusal Denklik Komisyonu) sunması gerek devasa belge ve kağıt yığınının içerdiği titiz akademik çalışmaydı. Bu sıkıcı makaleler üzerine birlikte çalışırken birdenbire bana Felsefe Fakültesinde okuma ihtimali üzerine ne düşündüğümü sordu. Geleceğin sosyolojide olduğunu ve sosyolog olmanın pek çok imkana sahip, en ilginç iş olduğuna inanıyordu. Ona tümüyle güvendim ve seçimimden dolayı hiç hayalkırıklığına uğramadım.

Anlatacağım hikaye 1970 yılından. Leningrad Komsol Sosyologları (Genç Komünistler Birliğinin üyeleri) iki iş arkadaşımızın göç etmesiyle ilgili Komünist Parti Bürosu’nun fikrine uygun seviyede bir destek göstermemişti. Biri bir yabancıyla evlenmişti, diğer ise ailesini takip ederek göç etmişti. Toplantımızda kaydedilen fikirler, resmi önerilerde belirtilen kararı desteklemiyordu. Kolektif pozisyonumuz “gitmenin özel bir mesele olduğu ve bireyin hangi ülkede yaşayacağını seçme hakkı olduğu” idi. Dayanışmamız ve açıklığımız, denetleyen hükümet organlarını alarma geçirdi: “Çok açık konuşuyorlar, bunun arkasında olan birisi olmalı...” ofis duvarlarında yankılanıyordu. Sonuçları daha sonra geldi. Patronlar sonunda bu özgür ruhun ortaya çıkmasından sorumlu olanların, arkamızda duranların bir listesini yapmıştı. Öğretmenlerimiz dışlanmış kişiler oldu: Vladimir Alexandrovich listede bir numaralı isimdi. Yadov buydu - hiçbir zaman temel değerlerinden ödün vermedi. ■

Valentina Uzunova’ya ulaşmak için: <[ymnesterov@gmail.com](mailto:yumnesterov@gmail.com)>

> Sovyet ve Sovyet Sonrası Sosyolojide Simgeleşmiş bir Figür

Gevorg Poghosyan, Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi, Felsefe, Sosyoloji ve Hukuk Enstitüsü Direktörü, ve ISA Göç (RC31) ve Afetler (RC39) Araştırma Komiteleri üyesi

There Adları bir düşünce ekolünün ya da bir bilimsel disiplinin oluşumuyla birlikte anılan bilim insanları vardır. Profesör Yadov bunlardan biriydi - Sovyetler döneminde akademik çalışmaları ve araştırmaları Sovyet sosyolojisini biçimlendirmiş bir önderdi. 1960'lardan beri Yadov'un akademik çalışmalarının bir kaç nesil Ermeni ve Sovyet sosyoloğu üzerinde şekil verici bir etkisi oldu. Üç ünlü monografı, *Man and his Work* (İnsan ve İş, 1967, A.G. Zdravomyslov ve V.P. Rozhin ile birlikte), *Sociological Research: Methodology, Program, Methods* (Sosyolojik Araştırma: Metodoloji, Program ve Metodlar, 1972) ve ortak yazar olduğu *Self-regulation and Prediction of Social Behavior* (Özdüzenleme ve Toplumsal Davranışın Öngörüsü, 1979) Sovyet sosyologları için referans kitaplar haline geldi. Pek çok genç insan için kitapları bir akademik disiplin olarak sosyolojinin yolunu açtı.

Büyük eserleri sayesinde Yadov, Sovyet sosyolojisinin yaşayan simgesi haline geldi. Onunla iletişim halinde olma, derslerini ve konuşmalarını dinleme ve çeşitli araştırma sorunlarını tartışma şansına sahip az sayıdaki Ermeni sosyolog, çalışmalarına ve sosyolojisine karşı özel duruşuyla sonsuza dek "enfekte" oldular. Yaşları, akademik dereceleri, ünvanları, etnik kimlikleri ve ideolojik görüşleri farketmeksizin her zaman diğer insanlara açıktı. Ortak görüşe ulaşmaya çalışma ihtiyacı hissetmeden muhataplarının görüşlerine karşı her zaman saygılıydı. Şu sözleriyle derin bir iz bıraktı: "En büyük zevk yeni bir şeyi anlamayı başardığın ve onu diğerlerine ulaştırdığın zaman gelir."

Leningrad Sosyal ve Ekonomik Sorunlar Enstitüsü'nde çalışırken Yadov, yetenekli sosyologlardan oluşan bir takım oluşturmayı ve sağlamlaştırmayı başardı. İnsanı ve sosyal bilimlerde araştırma yürüten diğer Sovyet kurumlarının at gözlüklü atmosferine keskin bir tezat olarak, özgür ve eleştirel düşünce hüküm sürmekteydi. Bu özel atmosferi özümseyen herkes kısa bir süre sonra özgür sorgulama ve eleştirel

Yadov bir konferansta konuşurken.

düşüncesinden ilham alırdı. En azından burada, Ermenistan'da, Yadov'un araştırma laboratuvarından çıkacak en üstü kapalı değişim rüzgarı ve taze fikirleri beklerdik. Araştırmada zeki ve çetin olan Yadov'un, tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinden genç akademisyenleri çeken özel bir kişisel çekiciliği vardı. Akademiye kendini adamıştı, genç akademisyenlerin yaratıcılığına ve özgünlüğüne büyük değer verirdi, ve ortodoksiye karşı eleştirel bir duruşa sahipti.

Muhtemelen kendisi bile farkında değildi ama Yadov büyük ve görünmez bir üniversite, sanal bir topluluk, ve hatta benzer bir hayat görüşüyle tanımlanan bir tür "spiritüel kardeşlik" kurdu ve sonra bunun en merkezi sütunu haline geldi. Özellikle yaşamının son yıllarında, Boris Doctorov'la yaptığı son görüşmelerde dediği gibi, sosyologların "toplumsal gezegenlerin hareketlerini" etkilemeye çalışmaları gerektiğine inandı. Monografları yeni bir akademik çalışma alanının oluşumu ve gelişimi için temeller atmış olan Yadov, şunda ısrarcıydı: "Eğer biz sosyologlar kendimizi kitap yazmayla sınırlarsak, sivil ödevimizi yerine getirmiş olmayız." Bu fikir Yadov'un akademik "son vasiyeti" gibi görülebilir. Biz, Ermeni sosyologlar, onu çok özleyeceğiz. ■

Gevorg Poghosyan'a ulaşmak için: <gevork@sci.am>